

KÖZÉPKORI VÁROSAINK
CÍMEREINEK EREDETE
ÉS FEJLŐDÉSE

ÍRTA

DARVASY MIHÁLY

PIARISTA

BUDAPEST, 1942.

A MAGYAR PIARISTÁK 300. ÉVÉBEN

KÖZÉPKORI VÁROSAINK CÍMEREINEK EREDETE ÉS FEJLŐDÉSE

ÍRTA

DARVASY MIHÁLY

PIARISTA

BUDAPEST, 1942.

A MAGYAR PIARISTÁK 300. EVÉBEN

ÉDESANYÁMNAK

11.031

Felelős kiadó: Darvasy Mihály.

Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. — Felelős: Győry Aladár igazgató.

A heraldikai irodalom, így a magyar is, sok érdekes tárggyal foglalkozott már eddig is s ezzel nagyon sok probléma megoldásához is kulcsot adott. A városi címerek eredetével és fejlődésével azonban sem a magyar, sem a külföldi heraldikusok összefoglalóan nem igen foglalkoztak. Eddig inkább csak mellékesen tárgyalták ezeket a címereket, sokszor egy-egy kiragadott részlettel, érdeke- sebb és kirivóbb esettel foglalkoztak, vagy gyakorlati tanácsot ad- tak némely város új címerének megszerkesztésével kapcsolatban. Ezek a kérdések olykor heves vitákat idéztek elő; sokszor értékes előmunkálatokat végeztek el¹, de összefoglaló és a teljességre csak némileg is igényt tartó munkákat nem alkottak tudósaink; ami akadt², az is inkább csak kísérlet-számba jöhetett és nem volt ki- elégítő. Igazat kell adnunk Gheusi megjegyzésének, hogy tudni- illik a mai időkben éppen a városi címereket becsülik a legkeve- sebbre³. Nem kétséges, hogy a történettudomány minden résztudo- mánya eredményeivel csak lendíthet és ismereteinket bővítheti, s mikor kormányzattörténeti, kancelláriai belső étellel foglalkozó munkák eredményei meglepő szempontokat tárnak fel, új utakat nyitnak és jobban érthetővé teszik a történelem eseményeit, akkor a heraldikai munkálkodás sem válhatik meddő bűvárkodássá.

A magyar városok címereinek kialakulása is érdekes és gyü- mölcsöző eredménnyel kecsegtet, bár az előmunkálatok helyenként még váratnak magukra. A vizsgálódás mindenekelőtt bizonyítja, hogy az idegen töről sarjadt címerviselés teljesen magyarrá vált és a saját jellemző szellemét kialakította s érvényesítette gya- korlatában.

¹ V. ö. a nagyarányú pecsétpublikálásokat a Sürögönyben, Tudományos Gyűjteményben, az Új Magyar Múzeumban, a M. Akad. Értekezésekben, az Erdélyi Naptárban, a M. Történelmi Tárban, a Hazánkban, a Századokban és az Archeológiai Értesítőben. L. Kumorovitz, A magyar szfragisztika multja. É. n. 26.

² Pl. Hattyúffy Dezső, A hazai vármegyék és városok címerei. 1881. — Munkánk sajtó alá rendezése alatt jelent meg dr. Széll Sándornak Váro- saink neve, címere és lobogója (1941) című műve, amellyel népszerűsítő jellege miatt nem foglalkozunk.

³ P. B. Gheusi, Le blason. 1933. 386.

Amint tudjuk, a címeradományozás joga idők folyamán királyi felségjoggá változott; tehát egészen a legújabb időkig mód és lehetőség nyílt arra, hogy városaink törvényes keretek közt címert szerezhessenek maguknak. Királyaink egészen a világháborúig osztogattak is újabb és újabb városi címereket. Azonban tagadhatatlan, hogy már hosszú idő óta — miként egyéb viszonylatban is — a címeradományozás sablonos műveletté alakult, melyet a már ismert és szentesített minták nyomán az illetékes kancelláriák, irodák bonyolítottak le. Mindez a középkorban, a címerviselés klasszikus idejében másképen zajlott le, az étellel több kapcsolatban volt és a különböző történelem-alakító tényezők nem egyszer döntően befolyásolták a fejlődést. Ezért biztat több reménnyel a középkori magyar címerekkel való foglalkozás terve, mint a későbbi korok kétségtelenül külsőleg színpompás és bonyolult, de belsejében annál egyhangúbb és sivárabb gyakorlatának a megvizsgálása. Természetesen nem zárkozhatunk el a későbbi kapcsolatok szemmeltartásától, de kutatásainkat főként a középkori viszonyok vizsgálatának szenteljük.

Bár a középkor, társadalmi berendezkedésének megfelelően, a szétszórta települést biztosította, a városok fejlődése ebben az időben is erős lendületet vett. Lassan kialakult az a természetes viszony, mely szabályozta a város és vidéke helyzetét s egymás kölcsönös kiegészítőivé alakította azokat. A falu a város ellátását biztosította, ezzel szemben viszont különleges szolgáltatást kapott. A dolog természete a városba, a piacra tömörítette a vidék gazdasági életét; de ezen túlmenőleg ügyes-bajos dolgaikat is ott intézték el. A város volt a legalkalmasabb kormányzati pont, ahonnan egész vidékét lehetett irányítani. Mint fontos kormányzati és gazdasági gócpont lassan közjogi szerephez jutott és a középkor gazdag tagozatú rendi elosztottságában meg is találta a neki járó helyet.

A fejlődés mindenütt hasonló volt a keresztény középkori műveltség területén, így Magyarországon is. Bölcs országsszervezőink idejében észrevették a városok jelentőségét, azoknak az életben való szerepét, azért minden áron azoknak a fellendítésére törekedtek. S ha a magyar nehezen illeszkedett bele ebbe a nyugatról jövő életformába, még idegenek telepítésével is duzzasztották királyaink az ország jól felfogott érdekében a városi elemet. Különösen a tatárjárás volt kijózanító hatással a magyar közfelfogásra, mely eddig meglehetősen idegenkedett a városban-lakástól, bár városaink azelőtt is szép számmal voltak, főként a római telepek nyomában. Tudatos várospolitikáról, városalapításokról azonban csak IV. Béla óta lehet beszélni⁴. Ettől kezdve az uralkodók még inkább törekedtek arra, hogy a nomád támadások ellen minél több várost alapítsanak, illetve erősítsenek meg. Ezekbe privilégiumok adományozásával és egyéb kedvezményekkel csalogatták a lakosságot. A legkiválóbb ilyen engedmény a városi élet belső, független irányítása: az önkormányzat, az autonómia.

Az autonóm város maga intézte ügyeit, s az írásbeliség fejlő-

⁴ V. ö. Fleideli Ambrus, A magyar várostörténet első fejezete. Századok 1934:13.

désével abban egyre nagyobb helyet foglalt el az írásos gyakorlat. Hazánkban viszont egyéb körülmények hatása alatt erősen kifejlődött az írások hitelesítésében a pecsét becsülete, sőt az úgynevezett autentikus pecsét fogalma. A középkor a pecsét rányomásával tette bizonyítóerejűvé írásait. Ha tehát a város írást adott ki, meg kellett pecsételnie, hogy az jogérvényes legyen. Így jelenik meg a városi életben a pecsét szükségessége⁵. Bizonyos, hogy a városok nemcsak valamivel előbb rendelkeztek pecséttel, mint az alsóbb nemesség, de pecséteik jogi fontosságra nézve a nemességét sok tekintetben felül is múlták⁶.

A pecsétnek a közfelfogás szerint jól felismerhetőnek kellett lennie, hiszen ezt kívánta a cél, melyet szolgált, hogy tudniillik tulajdonosának jogi akaratát bizonyítsa. A felismerhetőséget szolgálták a pecsétre vésett alakok és a felírás. A városoknak is ezt a gyakorlatot kellett követniök. Bizonyos jelvények önmagukban is alkalmasak voltak erre a megkülönböztetésre. Alakulásukra azonban egy más tényező is hatott.

A középkori lovagvilág szólította életbe a címereket. Az ilyenre rendelkező lovagok, azok családtagjai utóbb nemcsak a lovagi tornákon viselték megkülönböztető jelvényeiket, hanem azokat pecsétjeikre is rávésették s lassan kialakult a heraldikai értelemben vett címeres-pecsét.

Ez a módszer igen jó volt személyeknek megkülönböztetésére. Így önként kínálkozott a városok pecsétjeinek egyedesítésére is. Azonban, ismerve a középkori gondolkodásmódot, a heraldika „pajzs“-korszakában⁷ lehetetlenség volt elképzelni, hogy egy erkölcsi személy — mint a város is — rendelkezék egyéni fegyverekkel: pajzzsal, sisakkal, sisakdísszel, amikből a címer áll. Ezért ebben a korban a városok többnyire a védőszent alakját, vagy más, a város jellegére utaló tárgyat alkalmaztak pecsétjeiken.

Mikor a heraldika már nem volt élő valóság, a címer lassan művészileg összeállított és kitüntetésre szolgáló jelvényé változott, amelyet jog szerint a fejedelem adományozott. Idők folyamán az uralkodók a városok irányában való jóindulatuk kifejezésére jelvényt is ajándékoztak, mellyel a város önállóságát és fontosságát fejezték ki. Az élet hozta magával, hogy a már előzőleg is önálló pecséttel rendelkező városok régi pecsétjük alakjait kapták meg a kor igényeinek megfelelően pajzsba foglalva. Ezzel a XIV.

⁵ V. ö. a *Sigillorum in Hungaria vetustas* című anonym kézirat II. §-át a Magyar Tudományos Akadémia kézirtattárában. Szfrag. gyűjt. (fol) 5. sz.

⁶ Nyáry Albert, *A heraldika vezérfonala*. 1886. 76.

⁷ Bárczay Oszkár, *A heraldika kézikönyve*. 1897. 4.

század közepe táján⁸ véglegesen kialakult a városi címer. A címeradományozás csak hosszú idő múlva változott uralkodói joggá; mellette igen fontos szerepet tölt be a hagyomány, melyet esetleg később szentesített a király, esetleg pedig anélkül gyökerezett bele a gyakorlatba.

Mikor városaink szerepe egyre érezhetőbbé vált az ország életében, s az ország „negyedik rend“-jét alkották, vagyis közjogilag a város egyeteme nemesnek számított, szükségesnek látszott minden valamirevaló város előtt, hogy széleskörű autonómiájához illő címere is legyen. Királyaink nem is zárkóztak el az ilyen törekvések elől és jutalmazásként egymás után osztogatták városainknak a címereket.

Középkori városi címereink eredetének és fejlődésének vizsgálatában tehát főleg a heraldika két nagy forrását kell figyelembe vennünk: 1. a városi pecséteket és 2. a címeradományzó okleveleket. Irányadó szempont a kronológiai sorrend megtartásával megvizsgálni a címerügy történeti fejlődését, a történeti változásokat, az esetleges nemzetközi kapcsolatokat és a nemzeti sajátosságokat okaikkal egyetemben⁹.

⁸ Dr. Hauptmann, Felix, Wappenkunde, 41. skk.

⁹ V. ö. Szentpétery, Történelmi segédtudományok; Hóman, A magyar történetírás új útjai. 1931. 344.

I. A városi pecsétek.

Városi címereink megismerésében pótolhatatlan értéke van annak a nagy forrásnak, melyet a városi pecsétek jelentenek. Jelen viszonylatban csak azokat a középkori pecséteket szemléljük meg, melyek megállapíthatólag nem kaptak megerősítést királyainktól a középkor folyamán. Ha közben a valamikor, pontosan meg nem határozható időben előkerült pecsétet az uralkodó valamilyen formában jóváhagyta, azt általában az armálisok tárgyalásánál említjük meg.

A városi pecsétek megvizsgálása ott jelent pótolhatatlan értéket, ahol egyáltalán nem találunk a jogi hatalomtól származó megerősítést, tehát ahol önkényes pecsétfelvétellel és a szokásjogtól szentesített gyakorlattal állunk szemben. Az ilyen pecsétek később nem maradtak meg ezen a fokon, hanem a közfelfogás módosultával pajzsba foglalták a pecsétábrákat. Ez érdekes és általános, az élettől követelt folyamat, amely nem elméleti megfontolásokat követ, hiszen ezek azt kívánják, hogy a városi címerek — mint megkülönböztető jelvények — pecsétre kerüljenek, nem pedig fordítva: pecsétről az uralkodói megerősítő oklevelekbe. A városi címerek végső célja ugyanis az, hogy pecsétre vésvé jogi bizonyítóerőt adjanak. Az ilyen módon kialakult új ábrákat tárgyi emlékeken (így pl. falfestményeken, bútorokon, közhasználati tárgyakon, stb.) színezték is, és így lassan, szervesen címerré alakultak át, ha sisak és sisakdísz nem is tette őket heraldikai értelemben vett teljes címerré. Bár a XIV. század óta királyi jog a címeradományozás, a pecsétekből fejlődött címerek mindig megmaradtak.

Vizsgálatunkban figyelemmel kell lenni arra, hogy legtöbbször a pecsétek kronológiai elrendezésében úgy állapíthatjuk csak meg az egymáshoz való viszonyt, hogy általában annak az oklevélnek a dátumát vesszük alapul, melyen az első pecsét megjelenik. Ez egyáltalán nem zárja ki azt a lehetőséget, hogy már emez idő előtt is használták a város pecsétjét, hiszen meg is semmisíthették a ré-

gebbi typariumot az újabbnak kivésésekor, hogy minden visszaélésnek útját vágják¹⁰. A középkorból viszonylag ritka az olyan városi pecsétnyomó, melynek mezejére, vagy nyelére felvésték volna a készítés évszámát; ilyen esetben művészettörténészek időmeghatározására, vagy egyéb valószínűségi adatokra kell hagyatkoznunk. Az újkorban természetesen könnyebb a kutató helyzete — ezzel részletesen nem foglalkozunk — hiszen nem sok olyan pecsét akad, melyet armális meg nem erősített volna.

Éppen a középkori pecsétek időrendjének bizonytalanabb rögzíthetése miatt alkalmasabbnak látszik az egyes pecséteken feltűnő ábrák szerinti csoportosítás, és ennek keretén belül a fejlődésnek lehetőség szerint való szemmeltartása.

Nagyon érdekes, hogy geometriai, vagy mesteralakok önállóan nem fordulnak elő pecséteinken. Magyarázata ennek az, hogy a városi pecsétek már későbbi korban keletkeztek; eleinte nem voltak tudatos kapcsolatban a heraldikával és rajtuk színeket már a dolog természete miatt sem használtak. Céljuk az volt, hogy felismerhetőségükkel jogi erejüket támasszák alá; erre a célra pedig a mindennapi élethez közelálló szemléletből többet meríthettek. A pecsétek vésete szerint beszélhetünk *a*) védőszentet, *b*) városképet, *c*) országcímert, *d*) foglalkozásra utaló eszközöket feltűntető, *e*) beszélő és *f*) általános heraldikai jeleket hordozó városi pecsét-csoportokról.

a) *Védőszent.*

Talán legtermészetesebb szemlélet volt az, mely a város védőszentjének képét vésette a városi pecsétekre. A középkori mély vallásos érzés ezt kellően meg is okolta. Az emberek jól tudták, hogy melyik városnak ki a patrónusa; ismeretük birtokában a városra is biztosan tudtak következtetni, ha a szent alakja a szokásos járulékok segítségével jól felismerhető volt. A sok azonos védőszentű város közt magától támadó nehézséget csökkentette az a körülmény, hogy az ilyenek általában messze estek egymástól, legalább is középkori arányokban mérve. Tény, hogy a legtöbb városi pecsét védőszentet ábrázol.

A XIV. századból való Új b á n y a pecsétje, mely a Boldogságos Szűzet szemlélteti, karján a kis Jézussal (1. ábra). Ezen a hazai gyakorlatban egészen ritka hatszögletű pecséten a védőszent előtt koronáját felajánló király térdel, az alakja mellett

¹⁰ V. ö. Sigillorum in Hungaria vetustas III. §.

lebegő szalag LV DOWIC felirata szerint Nagy Lajos¹¹. Idők folyamán feledésbe merült, hogy kicsoda a király Újbánya pecsétjén — nyilván a typarium kopása is hozzájárult ehhez — s később már Szent Istvánt vélték benne felfedezni¹², mint a magyar királyok mintaképét. Még később pajzsba is foglalták a pecsétet, kellően — de önkényesen — színezték s némi apró módosítással címerre fejlesztették ki.

Ugyancsak a XIV. századból tudunk Podolin szepesi város pecsétjéről, mely szintén a Gyermekeit tartó Szűz Máriát mutatja¹³. Hasonló ábra ékesíti a váci káptalannak (1331-ben és 1340-ben¹⁴) már megújított pecsétjét. Innen kerülhetett Káptalan-Vác város címerébe¹⁵. Ezt a föltevést igazolja az 1700-ban vésett pecsét is¹⁶. A XVIII. század közepén felállított váci Szentháromság-szobor némi eltéréssel két domborműn is ábrázolja a pecsét alakját: az egyik Káptalan-Vác, a másik Püspök-Vác címere. Ebben az időben az első a jogaros Patrona Hungariae-t, az utóbbi a liliomos Regina Coeli-t használta címerként¹⁷. Pontosabban meg nem határozható időben, nyilván a XVIII. és XIX. század fordulója körül, ebből a két, egymástól alig különböző pecsétalakból fejlődött ki a mai címer¹⁸.

A XV. század második harmadának a végéről ismeretes Szond-nak ugyancsak a Boldogságos Szűzet és a kis Jézust ábrázoló pecsétje (2. ábra)¹⁹, amit az tesz különösen érdekessé, hogy a Patróna lába alatt egy nagy hal vésett képe is látható. Ez a korunkban szokatlan jelvény nyilván a vidék halban gazdagságát van hivatva kifejezni a középkori tárgyias szemlélet szellemében, mint ez az újkorban is nem egyszer szerepel (pl. Zenta, Kiskúnhalas).

Nagyon valószínű, hogy Fiumé-nak tárgyalt korunk végéről, 1521-ből ismert kopott pecsétje is a Szent Szűzet ábrázolja²⁰. A két kísérő alakban kétségtelenül Szent Vid és Modestus ábrázolását kell keresnünk, akiket az 1659. június 6-án Bécsben kelt és

¹¹ M. Nemz. Múz., V. ö. Dercsényi, Nagy Lajos kora. É. n. (1941) 18. Mon. Strig. Eccl. III. k. 861. sz., Varju, 87.

¹² Cer. 175. Tab. IV./XV.

¹³ Varju, 89.

¹⁴ MM. Eccl. Strig., 2. k. 621. l., 686. okl.

¹⁵ Wenzel, Árpádkori Új Okmánytár. X. k. 493—404. jegyz.

¹⁶ Magyar Történelmi Tár: 2. k. Függelék 55. ábra.

¹⁷ Tragor, Vác. MV. Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm. II. 506.

¹⁸ U. o. 499., Cer. 193.

¹⁹ Dl. 16071.; 1464. október 18.

²⁰ Dl. 34498.

egészen új — a magyar nagycímerben szereplő — címert adományozó armális telamonok gyanánt szerepeltet²¹.

Munkács városa már 1376-ban engedélyt kapott Erzsébet királynétól, hogy pecsétjén a plébánia patrónusának, a hitvallók közül általában elsőnek tisztelt Szent Mártonnak a képét vésethesse ki. A pecsét a középkori általánosító irányzatnak megfelelően álló alakban, áldó kézmozdulattal jeleníti meg a szentet (mint Raguzza régi pecsétjén járulékosan szereplő szent ábrázolásán látjuk²²), sőt még az 1650-es átvésés is ezt a jellegzetesen középkori alakot mutatja. Legújabb, 1848-as pecsétjén már — önkényesen — lovon ábrázolták Szent Mártont, egy jelenetet ragadván ki életéből, amint palástja felét egy Ambianis nevű szegénynek nyújtja²³.

A védőszent képe az ország egész területén megtalálható. Nagyszombat is a XIV. századtól viselte érdekes pecsétjét, melyre egyesek szerint²⁴ Keresztelő Szent Jánosnak tálra tett feje van felvéve. Ezt támogatja az is, hogy a plébániatemplom is az ő tiszteletére épült²⁵. Mások viszont az Üdvözítő képét vélik felismerni²⁶. A fejkép, illetőleg a tál mögött hat-küllös kerék látszik. Szépen szemlélhető ez egy XV. század elejéről eredő jó példányon (3. ábra)²⁷. Ismét mások a véset alapján a „keresztény szellemben átalakított szerencsekerék“ legjelentékenyebb példányát látják a pecséten²⁸. Tény az, hogy a fej a legtöbb pecséten látható²⁹ a kerék-motívummal, sőt például az 1493-as pecséten (4. ábra)³⁰ csak a nyolc-küllös kerék látszik. Kétségtelenül ez volt a lényeges pecsét-motívum, hiszen ez minden esetben szerepel kivétel nélkül. Lehet az is, hogy az utolsó esetben szfragisztikai nehézség miatt hiányzik a fej vésete, bár olyan finomkezű vésnök munkája, akinek ez sem okozott volna különösebb nehézséget. Ma mindenesetre a nyolc-küllös kerék előtti Szent János-fejet szokták kellően színezve címerként használni.

Keresztelő Szent János tálra tett feje egyébként még újabbkori városi címereken is gyakori. Érdekes, hogy főleg a szepesi városok

²¹ V. ö. Stöhl. H., Oesterreichisch-ungarische Wappenrolle. Wien. 1895. 10. Tagányi, 12.

²² Staatsarchiv B. 526. (17. ábra.)

²³ Lehoczky, A beregszászi régi pecsétről. Századok 1868: 720—725. Lehoczky, Munkács város pecsétje. Századok 1873:136—137.

²⁴ Bél Mátyás után Podhraczký.

²⁵ Cer. 190.

²⁶ Varju, 82.

²⁷ Staatsarchiv Rep. XVI. 1402. aug. 23.

²⁸ Heider-t idézi Marton, Nagyszombat. MV. Pozsony. vm. 174.

²⁹ Pl. 1422, Dl. 11255; 1472. Dl. 17354.

³⁰ Dl. 20004.

pecsétein találkozunk vele, így Kisszeben (1601)³¹, Strázsa és Olaszi (XVIII. század vége)³² typariumain. Azonban minden jogunk megvan feltételezni — éppen korábbi, vörös viasszal való pecsételési jog alapján — hogy e typariumok eredete legalább is a XVI. századra nyúlik vissza.

De más szentnek a képe is szerepel pecséteinken. Így Száva-Szent-Demeter (Mitrovic) 1388-as függőpecsétén³³ Szent Demeter képe látható, mint beszélő címer-tartó: jobbában zászló, baljában pajzs és csillag figyelhető meg³⁴. Valószínűleg ugyancsak a XIV. századból származnak Bakabánya³⁵ és Kecskemét³⁶ Szent Miklóst ábrázoló pecsétjei; de a XVI. századi poprádi typarium³⁷ is patrónusnak, Szent Egyednek alakját örökíti meg. Az első ismert arab számjegyekkel ellátott és 1475-ből származott pecsétnyomó a Nagyvárad melletti Püspöki városé; ezen az álló alakban minden bizonnyal Szent Mihály, a városka patrónusa szemlélhető³⁸. A védőszent ábrázolása nem ismeretlen jelenség az újkorból ismert vésésű typariumoknál sem, s nagyon valószínű, hogy ezek középkori eredetre utalnak. Így Szepesbela (1601) Szent Antal, Felka (1785) Szent János evangélista, Ruszkinóc (1800) Szent Ágnes, Szepesszombat (1826) Szent György³⁹, Zára pedig Szent Krizogón⁴⁰ alakját hordozza pecsétjén. Érdekes, hogy közülük elég sok szepesi város; hozzájuk csatlakozik még Duránd-nak Szent Mátyás, Gneznó-nak Szent Bertalan apostolokat mutató pecsétje⁴¹, míg Mateóc⁴² és Nagybánya⁴³ Szent István király, Ménhárd Szent Szervác, Lubló pedig Szent Miklós püspök alakját viselik városi pecsétjeiken⁴⁴. Liszka 1478-ból ismert pecsétjén⁴⁵, mely ugyan nem nagyon töredezett, a gloriolás és ülő helyzetben ábrázolt szentben, egyénítő jelvények híján — mert a páлмаág erre nem elégséges — nem tudjuk a szent

³¹ L. Tagányi, I. 35. tábla.

³² Varju, 79, 89.

³³ Dl. 7430.

³⁴ V. ö. Nyáry, i. m. 80. Ábrája: u. o. VIII. tábla, 68. ábra.

³⁵ M. Nemz. Múz. V. ö. Varju, 74., Tagányi, 52; I. 29. tábla.

³⁶ Reiszig, Kecskemét. MV. Pest vm. II. 327.

³⁷ Varju, 89.

³⁸ Majláth B., Püspöki és Nagy Sarló község pecsétje. Turul 1868:168-169.

³⁹ Varju, 89.

⁴⁰ Siebmacher, Der Dalmatiner Adel. III. tábla, XXXIV. V. ö. Tagányi, 51.; I. 28. tábla.

⁴¹ Varju, 89. V. ö. Tagányi, I. 45. tábla.

⁴² U. o. V. ö. Tagányi, I. 48. tábla.

⁴³ Décsényi, Nagybánya régi pecsétjei. Turul 1886:97 skk. Schönherr Gy., Nagybánya város XIV. századi pecsétjei. Turul 1906:1 skk.

⁴⁴ Varju, 89.

⁴⁵ Dl. 18007.

kilétét megállapítani. *Libetbánya* pecsétje pedig jellemző példa arra, hogy mennyire eltérően lehet magyarázni egy régi és szükségképpen elmosódott pecsétlenyomatot. Koller a *Cerographiában* kifejezetten Szent Kelemen, a város patrónusát említi leírásában⁴⁶, Podhraczký pedig a XVI. századi pecséten Mária Magdolna térdelő alakját véli felismerni⁴⁷. A kétoldalt elhelyezett pajzsocskákban is eltérés van. A *Cerographia* bányászjelvényeket és hasított pajzsot rajzol, melyben csillagok és az országcímer vágásai láthatók⁴⁸, Podhraczký viszont a csillagokat sokkal valószínűbben Anjou-liliomokkal helyettesíti s a pecsét eredetét is erre az időre teszi⁴⁹. A fentebb felsorolt esetek közelebbről meg nem állapítható időpontra utalnak, kivéve *Libetbánya* pecsétjét, de éppen jellegük nem zárja ki azt a föltevést, hogy középkori eredetűek. Biztosan tudjuk ezt Nagybánya rendkívül nagy, nyolcszögű és a maga nemében páratlan, kiváló művészettel készült pecsétjéről (5. ábra), melynek typariumát 1904-ben találták meg egy szőlőben, ahová az az 1565-ös évek körül került⁵⁰. Kár, Hogy *Terebes* 1485-ös töredezett pecsétjén⁵¹ csak a patrónus koronás, gloriolával körülvett fejét láthatjuk s így pontos megállapításra nem juthatunk.

Különösen érdekes a már Károly Róbert királyunktól szabadalmazott *Körmöc* város címere, mely Alexandriai Szent Katalinra, a város patrónájára vonatkozó elemekkel van megrakva⁵². A legrégebből ismert (1331) gótikus hatszögletű pecsétre⁵³ a szent balra forduló térdelő alakját vészték; összetett kezénél martíriumának eszköze, a tépő-fogaskerek látszik, mögötte az Anjou-kori magyar címer. 1425-ből ismert pecsétjén Szent Katalin álló alakja látható, jobbában pallost, baljában kereket tartva; lába alá került az Anjou-pajzs. Alig egy negyedszázad múlva (1452)⁵⁴ újabb pecsétforma kerül elő; itt három félkörös ív öleli körül a pecsét lényeges motívumát, az immáron törötten ábrázolt félkerek, mint a védőszentre utaló jelvényt. Ekkor már a keréknek nincsenek meg a karmai, bár lehet, hogy az eredeti pecsétnyomón fellelhetnők ennek a nyomait, s az is lehet, hogy az ilyen aprólékos vonás eltűnt a pecsételéskor; lenyomatokon legalább is nem figyelhető

⁴⁶ Cer. 175.

⁴⁷ Varju, 81. V. ö. Tagányi, I. 36. tábla.

⁴⁸ Cer. Tab. IV./XIV.

⁴⁹ Varju, 81.; Nyáry szerint (i. m. 79.) is Anjou-kori.

⁵⁰ V. ö. Möricz, Nagybánya. MV. Szatmár vm. 199.

⁵¹ Dl. 19041.

⁵² V. ö. Sigillorum in Hungaria vetustas. IX. §.

⁵³ L. Kriško J., Körmöcbánya. MV. Bars vm. 116.

⁵⁴ Kriško, i. m. Az 1452-es pecsét egy nagyon elmosódott példány 1476-ból felhasználható volt: Dl. 25391.

meg. Új vonás, hogy a kerék felett C betű jelenik meg, nyilván a város latin nevének (Crempnicia) kezdőbetűje. Utóbb ez a motívum válik állandóvá. Nemcsak a város 1533-as billogán⁵⁵ szerepel, hanem az 1557 óta a mai napig viselt címeren is. Ez osztott és hasított; a felső mezőben a fél kerék a C betűvel, az alsó jobb hasítékban a magyar pólyákkal, a bal mezőben pedig az öt Anjou-liliommal. Így egyesül a szent jelvénye és a már első pecséten szereplő Anjou-kori magyar címer. Csak a régi irányhoz való visszatérést jelenti, hogy 1699 óta pajzsörként maga Szent Katalin jelenik meg, kezében karddal, lábánál a kerékkal. 1880 óta palmaágot tart jobb-jában⁵⁶.

Részben még a védőszentek városi címeréhez kell iktatnunk D é v é n y régi pecsétjét, melyen Szent Lukács szimbolikus állata, a szárnyas tulok látható, lábai alatti szalagon S. LVCAS felirattal⁵⁷.

A védőszent képét viselő városi pecsétek nincsenek ugyan helyhez kötve, azonban tömegesebben mégis a felvidéki, általában német eredetű polgároktól lakott városokban tűnnek elő. A felsoroltakon kívül más város is viselte védőszentje képét pecsétjén, de azokat királyi armális erősítette meg, illetve alakította át címerré. Megjelenési idejük főként a XIV. század, illetve az azt megelőző idő s nem lehetetlen, hogy amelyek későbből váltak ismeretessé, azok is régi gyakorlatnak késői és szükségképpen megbízhatatlan hirtetői.

A védőszent a vallásos életből került a városi pecsétre, de gyakorlati célból. Szintén v a l l á s o s m o t í v u m jelenik meg néhány újabb pecséten is, bár korántsem olyan egyénítő jelleggel. I g a l egyik 1462-es pecsétjén egyenlőszárú (görög) kereszt figyelhető meg, szárai közt néhány szfragisztikai helykitöltő vésett⁵⁸. L i p p a már János királytól nyert rangemelésé előtt (1529. július 29.) viselte két tatógő szörnytől körülvelt keresztet viselő pecsétjét⁵⁹. T o k a j-nak pedig a XVI. század közepéről (1549) és a következő század elejéről (1616) ránk maradt, de valószínűleg még középkori eredetű pecsétjén, melyet már magyar körirat kísér, a Bibliából ismert⁶⁰ keresztben tekergő rézkígyó látható⁶¹. Hasonló M a k ó-nak a címere is azzal az eltéréssel, hogy a kígyót két madár-

⁵⁵ Kriško, i. m. 88.

⁵⁶ U. o. 116. 6. ábra. V. ö. Tagányi, I. 36. tábla.

⁵⁷ MV. Pozsony vm. 53. ábra. V. ö. Tagányi, III. 5. tábla.

⁵⁸ Dl. 15743. 1462. június 18.

⁵⁹ Márki, Arad vármegye és Arad szabad királyi város története. 1892. I. rész. 189.

⁶⁰ Móz. IV. 21., 4—9.

⁶¹ Radvánszky, Még két magyar köriratú pecsét. Századok 1867:425.

alak kíséri⁶². Szék mezőváros 1516-os pecsétjén (6. ábra)⁶³ máltai keresztekét látunk; talán ez utalás olyan földesúrra, aki a rendnek lovagja volt. Hasonló fejlődés később is előfordul (pl. Kalocsa esetében).

A vallásos motívumok alcsoportjába sorozhatnók Trencsén húsvéti bárányt viselő pecsétjét, melynek különös érdekessége a bárány szájából eredő csillag. Első példánya 1381-bői ismeretes (7. ábra)⁶⁴; a Cerographia egyenesen királyi kegyből származtatja⁶⁵, de ennek igazolására semmit sem említ fel. Ez az ábra eléggé kedvelt motívum. Bár olyan városok életében is előtűnik, főleg egyházközségi használatban, amelyek később felhagytak ezzel a pecséttel (pl. Igal 1462-es oklevelének másik pecsétje)⁶⁶, mégis egész sor városunk akad, mely megállapodik e „címerkép“ mellett és a korszerűvé váló módosítások után is megőrzi címerük alapelemének. Így találjuk ezt az ábrát Debrecennek a XVI. század elejétől viselt pecsétjén⁶⁷, melynek eredete szintén eléggé bizonytalan. Nem kizárt lehetőség az, hogy a királytól kapta, de esetleg ez is az önként felvett pecsétek közé tartozik⁶⁸. Korpóna legrégebb pecsétje is ezt a jelvényt viseli, bár legrégebb ismert lenyomata⁶⁹ annyira töredékes, hogy csak a körirat három írásjelét őrizte meg számunkra⁷⁰. Az előbbiekhöz hasonlóan Tura 1510-ből ismert pecsétnyomóján is zászlós bárányt látunk, azonban itt talán újkori átvéssel állunk szemben⁷¹.

Ezek az ábrák ugyan kevésbé feleltek meg a typariumokon, mint a védőszent alakja, de körirattal is ellátva, alkalmasak voltak céljuk megvalósítására. Bizonyos, hogy ezek az eddig tárgyalt címeralakok eléggé gyakoriak középkori városi címereink heraldikájában és az ismert címerek 27%-a ilyen vallásos motívumot, vagy a védőszent alakját rögzíti.

⁶² Tagányi, I. 48. tábla.

⁶³ DL 29629.

⁶⁴ Staatsarchiv R. I. 1381. március 21. V. ö. Majláth, Néhány városi pecsét. Turul 1885:136.

⁶⁵ Cer. 189.

⁶⁶ DL 15743.

⁶⁷ DL 24291.; 1526.

⁶⁸ Ez az ábra maradt meg a későbbi címer-megerősítések és bővítések után is a városi címer gerince, így Rudolf 1600. március 16-án Pilsenben kelt armálisában, hasonlóan I. Lipót 1639. október 14-én és 1693. április 11-én, valamint V. Ferdinándnak 1841. július 8-án Bécsben kelt bővítő armálisában.

⁶⁹ DL 1865.; 1316. február 25.

⁷⁰ V. ö. Tagányi, I. 35. tábla. Ezt a jelvényt meghagyta csak bővítette II. Mátyás 1609. december 10-i pozsonyi armálisában.

⁷¹ Gyárfás, Adatok a magyar pecséttanhoz. Századok 1868:492—493.

b) *Vár, torony, templom.*

A környezetből kiinduló közvetlen szemlélet adhatta az indítékot arra a gondolatra, hogy a város látképét kell a pecsétre felvésni. Szép kísérlet erre Óbuda gyönyörű vésetű Anjou-kori pecsétje⁷². Azonban a középkori technikai viszonyok mellett lehetetlen volt a teljes városképet felismerhetően pecsétre vinni. Meg kellett tehát elégedni a város jelképes ábrázolásával. Ezért várat, illetve ormós falat, tornyot vésettek a pecsétre, melyen többnyire kapu is volt ráccsal. Ez a mód alkalmas volt érzékelhetően megjeleníteni a középkori zárt, falakkal védett, erődítmény-jellegű várost. Ez a nagyon kedvelt alakzat nemcsak Magyarországon volt elterjedve, hanem egész Európában is.

Kétségtelenül a legrégebb eddig ismert ilyenféle példány Selmec 1275-ből származó, szoros értelemben vett címeres városi pecsétje (8. ábra)⁷³. Ormós falból kiemelkedő ormós kaputornyot mutat. Az egész jelkép háromszögű pajzsba van már foglalva, a szükségképen fennmaradó üres helyet bányászjelvények (kalapács, kapa, csákány) foglalják el⁷⁴.

Még az Árpád-korba nyúlik vissza a helyzeténél fogva annyira fontos Sopron városnak a pecsétje, melynek elvesztése után Károly Róbert 1340. április 21-én megengedte, hogy újat vésethessenek⁷⁵. Ez az új pecsét három tornyos, ormós várat ábrázol (9. ábra)⁷⁶. Kétségtelenül egyik legrégebb példánya ennek a pecsétfajtának; egészen a XVII. század elejéig használták is⁷⁷.

A szepesi századok egyetemének 1307-es töredezett régi pecsétjén⁷⁸ ormós torony látszik; ez még inkább csak a fejlődés kezdete. A továbbit már inkább Esztergomnak nagyalakú

⁷² M. Nemez. Múz.; Dl. 7564, 8109., 1427-es példánya Dl. 11890. L. Csánki, A Magyar Kir. Orsz. Levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétek mutatója. 1889. XI. tábla, 48. ábra., Nyáry, i. m. 78. 143., VII. tábla. 65. Tagányi, I. 26. tábla. V. ö. Dercsényi, Nagy Lajos kora. É. n. (1941) 128.

⁷³ Dl. 923. Nyáry, i. m. 79.

⁷⁴ Az idők folyamán módosult ugyan ez a pecsét, de csak járulékos változások, illetve bővülések figyelhetők meg. Koller szerint a XVI. század elején már pl. két sárkány fogta körül a pecsétábrát (L. Cer. Tab. IV./XXIII.). Nem lehetetlen, hogy itt Zsigmond ideje körül királyi adománnyal állunk szemben. A Bélabányával való egyesítéskor 1788. január 17-én kapott armálisa a két város régi pecsétmotívumait egyesítette egészen technikai módon.

⁷⁵ Varju, 83.

⁷⁶ Staatsarchiv R. L.; 1381. III. 21. L. Majláth, Néhány városi pecsét. Turul 1885: 135.

⁷⁷ 1622. augusztus 4-én II. Ferdinánd a helyszínen lezajló királynékoronázás emlékére bővítette a címet, amin az 1840. december 10-es bécsi armális már alig változtatott. Így a város napjainkig Árpád-kori pecsétjéből a magyar gyakorlat szerint színezett címet visel.

⁷⁸ Dl. 1703.

XIII. századi, esetleg Anjou-kori kétoldalas pecsétjén feltűnő város, illetve vár alakzat jelzi. Azt mondhatnánk, hogy az ábra szinte átmenet a város és a vár ábrázolása között⁷⁹. Kétségtelen, hogy ez a város, mint az ország fővárosa, lehetőséget talált arra, hogy mást megelőzve pecsétet szerezzen magának. A három évvel előbből keltezett esztergomi latinok pecsétjének — ez az évszámilag ismert legrégebbi pecsét az 1269-es okmányon — a hátlapján a magyar pólyás címer látható⁸⁰. Talán II. Andrásig megy vissza az eredete⁸¹.

Nagyon korai példány K o l o z s v á r első ismert pecsétje is (1369), ahol a három ormós torony foglalja el a mezőt⁸². Talán már Károly Róbert óta használta a város⁸³; tény azonban, hogy Nagy Lajos 1377. május 18-án Besztercén kelt oklevelében⁸⁴ ezt a pecsétet megerősítette (in quo ymago trium turrium sculpta fore perhibetur), és ezzel megvetette alapját a későbbi címernek.

De sokkal nagyobb azoknak a pecséteknek a száma, melyek nem kaptak ilyen megerősítést. Ezek mégsem lehetnek közömbösek számunkra. Tudjuk, hogy Ú j l a k 1362-es töredezett pecsétje két ágaskodó állattól, valószínűleg oroszántól védett ormós tornyot mutat (10. ábra)⁸⁵. Z á g r á b 1381-ből ismert első pecsétje is a máig használt három tornyú várat ábrázolja jellegzetes összeállítású sziklaalapon, sőt a csillag és a hold motívum sem hiányzik (12. ábra)⁸⁶, amiben nyilván szfragisztikai helykitöltő alakot kell látnunk.

Nem hiába volt koronázó-főváros S z é k e s f e h é r v á r, már a XIV. századból ismeretes három tornyú, nyílt kapus, ormós várat mutató pecsétje⁸⁷. Ez a város is megőrizte ősi pecsétjéből kialakult

⁷⁹ Dl. 812.; 1272. szept. 28.; Dl. 2655., 1331. máj. 8.; L. Pray, Hist. Crit. Reg. Hung. P. II. 109. Idézve: Palugyay, Szabad királyi városok leírása 24—25.; Ábrák: Nyáry, i. m. 48, 77—78, 143. VII. tábla, 64. ábra. Tagányi, I. 32. tábla.

⁸⁰ L. Bárczay, i. m. 21., 71. ábra.

⁸¹ Nyáry, i. m. 77—78. Ez a régi pecsét sok hanyattatás után az 1708. február 18-án Bécsben kelt címeradományozásnak alapul szolgált és ez az 1725. február 25-i bécsi újabb adományozás után is maradandóbb értékűnek bizonyult.

⁸² Jakab, Oklevéltár Kolozsvár Története első kötetéhez. Buda. 1870. 63—64. XXXVI. sz. ábra u. o. VI. tábla.

⁸³ V. ö. Károly Róbert 1322. április 20-án Temesvárt kelt mandátumát. Atírva 1331. július 11. Jakab, i. m. XIX. sz. 40.

⁸⁴ Jakab, i. m. LI. sz. 83.

⁸⁵ Dl. 5124. Érdekes, hogy a 69 évvel későbbi példányon (1431. nagy-pecsét Dl. 12365. 11. ábra) a kísérő oroszánok feje fölött egy-egy kis címerpajzsot lehet kivenni; talán ez is csak szfragisztikai helykitöltés, de mindenestre élesen megkülönböztet az előzötől.

⁸⁶ Staatsarchiv R. I.; 1381. III. 21. Majláth, Néhány városi pecsét. Turul 1885: 134., Varju, 88., Tagányi I. 28. tábla. Arch. Ért. XIV. 152. I. XX. tábla.

⁸⁷ Dl. 17267. 1471. Majláth, i. m. 135—136. Ábra u. o.

címerét mindmáig⁸⁸. Melléje kell sorolnunk a XV. század eleje, illetve Zsigmond óta Budától elkülönült Pest városának már a XIV. századra visszanyúló ősi pecsétjét is. Az 1381-ből elsőnek ismert pecséten is ormós és fedeles toronytól támogatott fal közepén ormós kaputorony figyelhető meg (13. ábra)⁸⁹, később (14. ábra)⁹⁰ csupán ormós falból nyíló ormós kaputorony. Ezt a Cero-graphia egyenesen a plébániatemplom tornyának nevezi⁹¹, de a pecsét kidolgozása nem jogosít fel erre a magyarázatra. A mohácsi vészig ez a motívum szerepelt kisebb-nagyobb szfragisztikai változtatásokkal (pl. hold, csillagok megjelenése, stb.). Nem lehetetlen, hogy uralkodói adományra ment vissza ennek a pecsétnek a használata⁹². De hogy az ország másik végéből is említsünk példát, hivatkozunk Telkibánya 1428-as nagypecsétjére⁹³, mely az eddigi vár-ábrázolás mellett dolgozó bányászalakokat is feltüntet. A rajta látható Anjou-kori címer-pajzsok hatvan-hetven évvel, vagy még többel előbbre utalnak⁹⁴.

Pécsnek már a XV. század óta volt pecsétje, amely ormós kaputornyot ábrázolt; kísérőleg pedig fölötté két keresztbetett kulcs lebegett⁹⁵. A katedrális Szent Péter tiszteletére szentelték⁹⁶, nyilván erre való utalásként kerültek a pecsétre az Apostolfejedelem megkülönböztető és egyénítő jelvényei, a kulcsok. A következő század elején egy olyan vésetű pecsét került elő, illetve váltotta fel a most említettet, mely a híres öt-kápolnájú bazilika képét viselte ezzel beszélő pecsétté vált (Quinqueecclesiae)⁹⁷.

Hasonlóan erre a korra, a XV. századra, annak is harmadik harmadára nyúlik vissza Vízakna pecsétje, mely nagyon töredezett; mindössze ormós kapu fölötti vártorony ábrázolása figyelhető meg⁹⁸. A magyar viszonylatban szereplő és itt megemlítendő

⁸⁸ A vár-motívumot adta végleges címer gyanánt I. Lipót 1703. október 23-án Bécsben kelt armálisa, melyet V. Ferdinánd 1845. március 6-i bécsi adománylevelében megerősített.

⁸⁹ Staatsarchiv R. I., 1381. március 21. 1337-ből származó pecsét ábráját ld. Bárczay, i. m. 22., 72. ábra.

⁹⁰ Staatsarchiv R. XVI.; 1492. március 7. 1482-es pecsét: Dl. 18799. V. ö. Csánki, i. m. XI. tábla 49. ábra; Tagányi, I. 27. tábla.

⁹¹ Cer. 179.

⁹² Toldy, Budapest régibb s újabb címerai. 1896. 10. Gööz, Budapest története. É. n. 56. Ábrák: Gööz, i. m. 66., Toldy, i. m. 9.

⁹³ Dl. 11976.

⁹⁴ Nyáry, i. m. 79. is hasonlóan vélekedik.

⁹⁵ Wenzel, Pécs városának XV. századi címere. Turul 1887: 190.

⁹⁶ Cer. 181.

⁹⁷ V. ö. Cer. 181. Ábra: u. o. Tab. IV./XXI. az 1905. évből. E régi pecsétből semmit sem hagyott meg Mária Terézia 1780. január 21-én kibocsájtott armálisa, mely a máig használatos monogrammos címert adományozta, ahol a város látképe tölti be a pajzsot pontos földrajzi adatok feltüntetésével.

⁹⁸ Dl. 30880.; 1466. augusztus 14.

Bécsújhely⁹⁹ és a horvátországi Sztencsna¹⁰⁰ töredékes pecsétein is ezt a jelet állapíthatjuk meg. Bács 1507-ből való¹⁰¹, Kalocsa¹⁰², Kaprina (15. ábra)¹⁰³ és Léva¹⁰⁴ városoknak a XVI. század első negyedéből ismert pecsétjei is várat ábrázolnak. Érdekes, hogy ettől az időtől kezdve a XVIII. század második feléig nem kerül elő több ilyen pecsét. Kapronca város typariuma ugyanis ebből az időből való¹⁰⁵, mégis minden bizonnyal sokkal régebbi gyakorlatát újította fel csupán, hiszen 1356 óta szabad királyi város volt.

A XV. század második harmadának az elejéről ismerjük Vasvárnak már nem várat, hanem annak csak egyik jelentős részét, a kaputornyot mutató pecsétjét (16. ábra)¹⁰⁶. Gazdagítja ezt a sorozatot Alsó-Zdenč városának erősen töredezett 1492-es pecsétje¹⁰⁷, ahol a kaputornyot két alak fogja körül. Jellegzetesen középkori a magyar impérium alá tartozó Raguzának háromtornyos várat mutató pecsétje (17. ábra), hol a kapu felett nyilván a védőszentnek főpapi alakja szemlélhető. Kár, hogy pontos datálása lehetetlen¹⁰⁸.

A Lajta-menti Magyaróvár (legújában Mosonmagyaróvár) pecsétjét is még ide kell sorolnunk¹⁰⁹. Bár biztos adat nem áll rendelkezésünkre, mégis részben ennek a vár-motívumnak általános koraisága, részben a jelentős helységnek a magyar és német nevében (Ungarische-Altenburg) szereplő régiségre-utalás megengedi azt a feltevést, hogy a városnak már régtől fogva megvan a civitas jellege. Evvel együtt járna a pecsét-használat is. Az idők folyamán mindig csak ez a várat mutató pecsét szerepelt; kétségtelen, hogy ez a város ősi pecsétje. Bél Mátyás 1742-es leírásában¹¹⁰ kifejti, hogy Magyaróvár régi római településen épült s a pecsétjén szereplő „respublica“ szót kitüntetés jelének magyarázza. Talán ez az egy szó adhatna fogódzópontot a keletkezés, illetve pecsét-

⁹⁹ Dl. 19312.; 1487. szeptember 18.

¹⁰⁰ Dl. 34347.; 1504. február 3.

¹⁰¹ Dl. 21726. V. ö. Reiszig, Bács-Bodrog vm. története. MV. Bács-Bodrog vm. II. 616. V. ö. Tagányi, II. 2. tábla.

¹⁰² Winkler, Kalocsa. MV. Pest vm. II. 524.

¹⁰³ Dl. 34430.; 1510.

¹⁰⁴ Dl. 22471.; 1513. december 9.

¹⁰⁵ Varju, 78. Pecséttöredéke Dl. 34854. 1424. január 19-ről annyira töredékes, hogy mindössze egy kísérő heraldikai liliumot lehet nagy nehezen felismerni rajta. V. ö. Tagányi, I. 33. tábla.

¹⁰⁶ Staatsarchiv R. XVI.; 1434. augusztus 20.

¹⁰⁷ Dl. 19791.

¹⁰⁸ Staatsarchiv B. 526.

¹⁰⁹ Cer. 192—193.

¹¹⁰ Major, Mosonmegye monographiája. 1878. 145.

viselés kezdetének a megállapításához, de annyira esetleges ez is, hogy nagyon nehéz biztos ítéletet formálni. E régi pecsét a mai napig érezteti hatását a város címerében.

A várnak ábrázolása a tárgyalt esetek szerint városi pecséteinken a XIV. század kezdetétől a XV. század végéig szerepel általában; természetesen egy-két kivétel előbb is, utóbb is akad. A régebbi városok ilyenfajta pecsétei a címerbe is átmentek, de az 1400-as évek már inkább más pecsét-motívumokat hoztak, ha még egyáltalán önkényesen vehették fel azokat városaink. Tény, hogy középkori városi címereink közt éppen a várat szemléltető szintén jelentős arányban, 19 százalékban szerepel. A külföldön ugyanez a helyzet, az ottani címerek egyötödében is a vár, vagy a város képe tűnik elő.

Az a szemlélet, mely a várost akarta így megjeleníteni, vette be a pecsétmezőbe a középkori város legfontosabb épületének, a templom-nak a képét, amit a kor szelleme eléggé érthetővé tesz. Ilyen például Németi városnak Árpád-kori pecsétje¹¹¹, mely csak a Szatmárral való egyesítéskor (1721) tűnt el. 1381-ből ismeretes a királyi rezidenciának, Visegrádnak templomos pecsétje (18. ábra)¹¹²; mai gondolkodásmód alapján inkább a királyi palota képét várnók a pecséten, azonban a középkori felfogás mást ajánlott. Pécs is híres bazilikájának ötkápolnás képét vésette pecsétjére¹¹³. Az újabb korban Szepesváralja pecsétjén (1631)¹¹⁴ a templom már csak járulék, melyet a főalak, egy kar tart.

A templom-ábrázolás városi pecséteken inkább próbálkozásjellegű. Hatósugara sem terjedhetett messzire, hiszen a vár, város ábrázolás sokkal kínálkozóbb volt.

c) Országcímer.

Szép számmal akad városunk, melynek pecsétjén megtalálható az országcímer vagy egészen, vagy részleteiben. S jóllehet e pecsétnek első előfordulása is önkényes felvételre mutat, mégsem valószínű, hogy az ország, vagy a király címerét — ami csaknem egyre ment a XV. századig — uralkodói engedély nélkül viselhette volna egy-egy város. Ha viszont mégis ott szerepel a pecséten hazánk címere, az általában a kitüntetés jele lehet, amit esetleg csupán

¹¹¹ Varju, 84.

¹¹² Staatsarchiv R. I.; 1381. március 21. V. ö. Majláth. Néhány városi pecsét. Turul 1885: 134.

¹¹³ Cer. 181—182. Tab. IV./XXI. V. ö. 19. 1.

¹¹⁴ Varju, 89.

hallgatólagos beleegyezéssel adtak királyaink a nevezetesebb városoknak, vagy város-szövetségeknek.

A magyar címer első változatai a vágások. Már a királyi székhelynek, E s z t e r g o m-nak legrégebb (1269) és a városi pecsétek közt évszám szerint elsőnek ismert példányán feltűnnek a királyi, illetve állami címernek a vágásai, még hozzá pajzsba foglalva¹¹⁵. Talán II. Andrásra nyúlik vissza ennek a pecsétnek az eredete¹¹⁶, amit azonban az új dinasztia egészen másra változtatott. Ez nem is csodálható a főváros esetében, hiszen a vezetőség természetesen igyekezett alkalmazkodni a mindenkori uralkodóhoz, illetve igyekezett ilyen külsőségekben is kidomborítani a város fontosságát és jelentőségét, hacsak csekélységekben is. Hasonló a helyzet B u d a legrégebb pecsétjén (1337). Az előlapon itt is háromtornyú vár van, de a hátlapon már nyolc, „színnel“ kezdődő vágás látható¹¹⁷. Mikor Nagy Lajos a század derekán (1346) székhelyét Visegrádról ide helyezte¹¹⁸, csak növekedett a város jelentősége. Későbbi pecsétjein az országcímer a lényeges, de a várat is igyekeztek valami módon beolvasztani. Így pl. az 1402-es pecséten¹¹⁹ a vágásos pajzs felett két csonka-, az 1438-as, 1489-es¹²⁰ és 1492-es (19. ábra)¹²¹ pecséten pedig két ormós-torony látható¹²². Kár, hogy ma már semmi sem maradt meg ebből az ősi pecsétből¹²³.

Besztercebánya is a nyolc vágást viselte középkori pecsétjén. Ezzel nyilván a bányavárosok közötti előkelő szerepét hangsúlyozták. Podhraczký felfogása szerint II. Ulászló adományozta a vágásokat, melyeket néha pólyáknak ábrázoltak és aheraldikus magyarázattal a Garam, Beszterce, Szenic és Udurna folyókra akartak vonatkoztatni¹²⁴. Sokkal valószínűbb, hogy jóval a Jagellók kora előtt önhatalmúlag vette föl a város ezt a jelvényt

¹¹⁵ Nyári, i. m. 77—78.; V. ö. 18. 1.

¹¹⁶ V. ö. 18. 1. 81. jegyzet.

¹¹⁷ Ábra: Toldy, i. m. 5.

¹¹⁸ Katona, Hist. Crit. Reg. Hung. IX. t. 426. Idézi Wenzel, Budai regeszták. M. Tört. Tár, 4. k. 1857:140.

¹¹⁹ Nyáry, i. m. 78., VIII. tábla. 62. ábra.

¹²⁰ Tagányi, I. 26. tábla.

¹²¹ Staatsarchiv R. XVI.; 1492. március 7. V. ö. Toldy, i. m. 6.

¹²² Toldy, i. m. 6.

¹²³ A János királytól kapott, 1533. március 25-én Budán kelt armális és Lipót 1703. október 23-án Bécsben adományozott címerlevele semmit sem hagyott meg ebből a régi címerből. A Budapest egyesítéskor (1873) adományozott címer sem volt eléggé tekintettel a középkori városcímerre és a millennium idején Toldy tiszteletreméltó törekvése — aki a régi elemekből újabb címer szerkesztését ajánlotta — nem valósulhatott meg.

¹²⁴ Tagányi, 53., I. 30. tábla.

és megerősítés nélkül viselte¹²⁵. A szintén fontos K ö r m ö c b á n y a pecsétjén is szemlélhetjük „az ország négy folyó”-ját (fluvios Regni quatuor), mint közkeletű téves kifejezéssel mondja a Cerographia¹²⁶. Mivel e vágások mellett mindjárt az Anjou liliomok következnek, ezt a pecsét-címert is a XIV. századra kellene tenünk, ha már más jelekből nem tudnók ezt biztosan¹²⁷.

Magyarország másik fontos címeralakja a k e t t ő s k e r e s z t. Voltak, akik egyenesen Flavius Justinianus pannóniai eredetű császárnak, vagy éppen II. Szilveszter pápa ajándékának vélték¹²⁸, mások sokkal valószínűbben, II. Andráshoz csatolják az eredetét¹²⁹, sőt úgy is vélik, hogy esetleg szentföldi kereszteshadjáratról hozta magával ezt a János-lovagoktól tanult címeralakot¹³⁰. Ez a bizánci motívum, mely Theophilos kelet-római császár (829—842) óta pénzeken is megjelenik, s melyet hozzánk valószínűleg a görög nevelésű III. Béla hozott be, mint a királyi hatalom jelképét, Hóman megállapítása szerint először az ő érmein jelenik meg¹³¹. Ez a nálunk lassankint egyenesen országcímert jelentő motívum látható már a szepesi városok elsőnek ismert XIII. századvégi pecsétjén. Itt a kettőskereszt még nincsen pajzsba foglalva¹³². A XIV. század elején már vár oldalán pillantjuk meg ezt a jelvényt¹³³. Jó egy és egynegyed század múlva (1429) a pajzs is feltűnik s a kettőskereszt két koronás oroszlántól körülfogott tornyon áll (20. ábra)¹³⁴. L ő c s é - n e k valószínűleg már az Anjou korból ered későbbi pecsétje, a hármashalmon emelkedő kettőskereszt¹³⁵. Z ó l y o m 1395-ből ismert viaszpecsétjén is a kettőskereszt látszik olyan végződéssel, amilyen IV. Béla és Károly Róbert pénzein s ez utóbbinak nagy királyi pecsétjén is használta-

¹²⁵ Varju, 74.

¹²⁶ Cer. 171. Ábra: Tab. IV/VIII., ahol azonban 6 piros-fehér vágás helyettesíti a 8 vágást.

¹²⁷ V. ö. 14. l.

¹²⁸ Werbőczy, Cerographia, Iványi, Koller.

¹²⁹ Schwartner, Podhraczký, Pray.

¹³⁰ Syntagma Diplomaticum. De sigillis sylloge liberarum regiarumque Hungariae civitatum pluribusque aliis. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában. Szfrag. gyűjt. (fol) ¼ sz.

¹³¹ V. ö. Kumorovitz, A magyar címer kettőskeresztje. (Székfoglaló a Szent István Akadémiában 1941. október 10-én.) Turul 1941:45. skk.

¹³² Bárdosy, Supplementum analectorum terrae Scepusiensis. 1802. 392.; 1294. es pecsét. Idézi Nyáry, i. m. 81.

¹³³ Dl. 1703.; 1307.

¹³⁴ M. Nemz. Múz. Máriássy családi levéltár.

¹³⁵ V. ö. Myskovszky, A löcsei középkori műemlékek rövid ösmertetése. Arch. Ért., VIII. 45. 69. Tagányi, I. 36—37. táblák. Még a XVI. század folvámán oroszlán is került a pecsétre, nyilván esztétikai és szfragisztikai okból. s az ebből alakult címert a város már a század második negyedében használta. Ferdinánd 1550. augusztus 12-én Augsburgban kelt armálisával csak megerősítette a várost címerviselési jogának gyakorlásában.

tos¹³⁶. Meglepő és figyelemreméltó, hogy míg a kettőskereszt Ózólyom (Veterosolium) címere, addig Kőrmöcbánya (Neosolium) a megfelelő pólyákat, illetve vágásokat viseli. Zsolná-nak a XV. század második negyedének elején¹³⁷ és Cseszte mezőváros 1466-os töredezett pecsétjén¹³⁸ is a kettőskereszt látszik. Szokolca városa állítólag II. Endrétől eredő¹³⁹ 1494-ből ismert nagypecsétjén¹⁴⁰ ugyancsak hármashalmon álló kettőskeresztet viselt. Azt az állítást, melyet Koller¹⁴¹ és kiaknázója¹⁴² kockáztat meg, hogy pecsétjét Szokolca 1382-ben királyi adományból nyerte volna, egyelőre nem lehet igazolni¹⁴³.

Úgy tűnik fel, hogy kettőskereszt volt a szepesi városok egyetemének közös címere, bár az egyes városoknak külön-külön is volt címerük¹⁴⁴. Talán ez is hozzájárulhatott a szlovákoknak ahhoz a teljesen ahisztórikus és csak a XIX. század közepe táján feltörő öntudatosodást tápláló „megállapításához“, mely szerint a kettőskereszt Cirill és Metód érseki keresztjének emléke lenne. Ezzel igyekeztek a szlovák autonómista törekvéseket alátámasztani. A mai Szlovákia állami címerébe is bevette a „középkori szlovák hercegség címerét“, a kettőskeresztet a komoly történelem ítélete előtt meg nem álló indokolással¹⁴⁵.

Hogy Tata városa milyen fontos királyi nyaraló, üdülő volt, mutatja címere is. 1490-ből ismert pecsét-címerén ugyanis nemcsak az Árpádok hét vágását és a kettőskeresztet, de még az Anjou-liliomokat is megtalálhatjuk¹⁴⁶. Itt nyilván nem lehet kételkedni abban, hogy ez a címer a királyoknak legalább is hallgatólagos beleegyezésével keletkezhetett.

Az országcímer alkatrészei olykor kísérelőleg is megjelennek városaink pecsétjein. Így Gölnic 1497-es nagypecsétjén pajzsba-foglalt bányászszerszámok fölött látható a kettőskereszt (21. ábra)¹⁴⁷. A szepességi Olasz újkori, de nyilván középkori ere-

¹³⁶ Szendrei, Zólyom város pecsétje. Turul 1891:92 skk.

¹³⁷ Dl. 17302.; 1427.

¹³⁸ Dl. 16457.; 1466. V. ö. Tagányi, II. 5. tábla.

¹³⁹ Sigillorum in Hungaria vetustas III. §.

¹⁴⁰ Dl. 20209.; 1494.

¹⁴¹ Cer. 137.

¹⁴² Kenézy, Szokolca közigazgatása. MV. Nyitra vm. 451.

¹⁴³ Armálisa 1844. november 28-án Bécsben kelt s a tradicionális pecsét-címert erősítette meg.

¹⁴⁴ Varjú, 88.

¹⁴⁵ Kumorovitz, A magyar címer kettőskeresztje. Turul 1941:45. skk.

¹⁴⁶ Dl. 19678. Wenzel, Tata fénykora. 1879. 10.

¹⁴⁷ Dl. 20617. Armállist a város csak 1844. május 2-án Bécsből kapott, akkor is jelentékenyen eltérve a hagyományos pecsét-címertől. V. ö. Tagányi, I. 45. tábla.

detű pecsétjén (1780) szintén ez a jelvény van a felső mezőben¹⁴⁸. Máskor meg az egész országcímer jelenik meg kísérő jelleggel, mint azt Telkibánya, Libetbánya esetében láttuk (l. 14. l.). Lehet, hogy ez királyi kitüntetés jele volt; külföldön is van erre példa, csak sokkal kisebb mértékben. Lehet, hogy az önkényes címerfelvétel korában az országcímer felvétele is inkább az üresen maradó címermező (pecsétmező) esztétikus kitöltésére szolgált. Főleg a XV. század beköszöntéséig látjuk ezt a gyakorlatot, nagyobb részben felvidéki, olykor a királyok személyével szorosabb kapcsolatban álló és régi városok esetében (pl. Lőcse a szászok betelepülésükor a Szepességben az egyetlen városi jellegű hely volt¹⁴⁹). Mindenesetre az országcímer megbecsülésére utalnak ezek az esetek; kívánatos lehetett a felvétele. Ha közömbös lett volna, hogy mivel töltsék ki a mezőt, egyszerűen csillaggal, félhorddal stb. is megelégedhettek volna és a vésnököt is sok fáradságtól megkímélhették volna.

d) Foglalkozásra utaló jelek.

Az is elég természetesnek látszik, hogy a címer, illetve a pecsét szabad felvétele korában a polgárság foglalkozására utaló eszközöket is a pecsétre vészték. Ez is alkalmas volt a főként ipari eszközökkel dolgozó polgári elemre való utalással a városi jelleg kidomborítására. Igaz, hogy sok hasonló ilyen pecsét nem biztosította a könnyű egyedestést, de legalább a városi jellegre mutatott rá. Így C s e t n e k XIII. századi typariumán kalapácsot, fogót és üllőt látunk¹⁵⁰. L ő c s e városnak ugyancsak ebből a századból eredő pecsétjén pedig két egymásra fektetett, egymást keresztező vakolókanál ismeretes¹⁵¹. Már sokkal szabatosabban megjelölt foglalkozásra utalnak a bányavárosok pecsétjei. A legtöbbször egy, vagy több dolgozó bányász szemléltethető. Így B a k a b á n y a XIV. századi¹⁵², majd később XVII. századi pecsétjén¹⁵³ egy bányászt látunk; két alak tűnik elénk T e l k i b á n y a 1428-as¹⁵⁴ és N a g y b á n y a 1481-es nyolcszögletű pecsétjén; három alakot fedezhetünk föl F e l s ő b á n y a XIV. századi, vagy még előbből való typha-

¹⁴⁸ Varju, 89.

¹⁴⁹ Peidell, i. m. 21.

¹⁵⁰ Myskovszky, A csetneki középkori műemlékek rövid ismertetése. Arch. Ért. VIII. k. 13. sz. 299. V. ö. Tagányi, II. 5. tábla.

¹⁵¹ Myskovszky, A lőcsei középkori műemlékek rövid ismertetése. Arch. Ért. VIII. 45. 69.

¹⁵² M. Nemz. Múz., A XIV. sz.-ból.

¹⁵³ Varju, 74.

¹⁵⁴ Dl. 11976.

riumán¹⁵⁵. Máskor csak a bányász-szerszámokat találjuk, olykor járulékosan is, így a keresztbetett kalapácsot és csákányt különösen a későbbi időkben felbukkanó, de nem egyszer időben nyugodtan előbbre rögzíthető bányavárosi címerekben (pl. B é l a b á n y a¹⁵⁶, R o z s n y ó¹⁵⁷ és I g l ó¹⁵⁸; továbbá L i b e t b á n y a¹⁵⁹ még Anjoukori pecsétein). Kalapácsot és vésőt figyelhetünk meg G ö l n i c pecsétjén (21. ábra) (1497)¹⁶⁰; ez a motívum később is előtűnik (pl. J o l s v a¹⁶¹ és N a g y r ő c e¹⁶² pecsétein). — A most felsorolt pecsét-címereket tágabb értelemben beszélő pecséteknek nevezhetjük.

e) *Beszélő pecsétek.*

Szoros értelemben vett beszélő pecséteket is találunk elég szép számmal. A város elnevezése valamiféle dologról, tárgyról stb. történhetett s ezt az eponymont vitték bele a pecsét-, illetve címermezőbe. Persze az sem lehetetlen, hogy a pecsét szükségességére ébredés idején a város nevével esetleg fonetikailag hasonló elnevezésű tárgyról magyarázták a város nevét s ezt alkalmasnak vélték a pecsétre metszetni. Ez a magyarázat azonban az előzőnél kevésbé valószínű.

Talán K e c s k e m é t dicsekedhetik a legrégebb magyar városi beszélő pecséttel. XIII—XIV. századi pecsétjén szemlélhető Szent Miklós püspök pásztorbotjáról egy kecskefej csüng alá¹⁶³. Nyilván nem véletlenül kerülhetett oda ez a szokatlan jelvény. Az idők folyamán a középkori alapvésetű pecsétről eltűnt a patrónus képe s a kecske alakja rögződött. Eleinte csak a kecskefej (1554), később pedig egy jobbra ágaskodó kecske alakja (1559, 1646, 1666, 1674), míg végül is a magyar naturális felfogásnak megfelelően hármashalom került lábai alá (1848)¹⁶⁴. R o z s n y ó XVII. századi pecsétjén

¹⁵⁵ Décsényi, Felsőbánya város régi pecsétje. Turul 1889: 139. Az 1905-ös belügyminiszteri rendelkezés is ezt a pecsétet erősítette meg kellően színezve. V. ö. Farkas, Felsőbánya, MV. Szatmár vm. 242—243. Tagányi, I. 33. tábla.

¹⁵⁶ Cer. Tab. IV./IV.

¹⁵⁷ 1610-ból. Mikulik, Magyar kisvárosi élet. 1885. 83.

¹⁵⁸ XVII. századból. Varju, 89. V. ö. Tagányi I. 46. tábla.

¹⁵⁹ L. 14. 1.

¹⁶⁰ Dl. 20617.

¹⁶¹ 1789-ből. MV. Gömör Kishont vm. 149. V. ö. Tagányi, I. 46. tábla.

¹⁶² MV. Gömör Kishont vm. 163.

¹⁶³ Horváth, Tud. Gyűjt. 1834. X. 125., Reiszig, Kecskemét. MV. Pest vm. II. 327.

¹⁶⁴ V. ö. Hornyik, Kecskemét város története. Oklevéltárral. 1860. I. k. 147. és a táblák. Reiszig, i. m. 306. Tagányi, I. 35. tábla.

hihetőleg még a középkorban kialakult címert látunk; főalakja három rózsaszál, utalásként a város német (Rosenau) nevére¹⁶⁵. Pécs öt-kápolnás pecsétje is nyilván összefüggésben van a város nevével¹⁶⁶ (Quinqueecclesiae, Fünfkirchen, Pet Kostola, sőt egyesek még a magyar Pécs nevet is a görög pente számnévből óhajtották származtatni¹⁶⁷, esetleg nem is helytelen megérzéssel¹⁶⁸).

Legtöbbet mond nekünk ebben a vonatkozásban a Barcaság szívének, Brassó-nak a példája. A XIV. század első negyede óta (1328)¹⁶⁹ gyakrabban használt pecsétjén (22. ábra)¹⁷⁰ korona van, mely a város Corona, illetve Kronstadt nevének beszédes kifejezése¹⁷¹. A király a szászokat a magyar „korona védelmére“ (ad retinendam coronam) hívta be Erdélybe; kétségtelenül innen ered ez a beszélő címer-pecsét¹⁷². A város címerének tartották a koronázott fagyökeret is és nagyon keresett módon próbálták magyarázni. Valószínűleg az okolja meg ezt a pecsétváltozatot, hogy a korona fölé és köré vésett dicssugarak megkoptak s a város címerét nem jól ismerő, esetleg vándorvésnök fagyökeret vésett a homályos minta után¹⁷³. A városnak természetesen ez a koronás pecsét volt a hivatalos bélyegzője, melyet már Hunyadi rendeletére a város által készített posztóra is ráütöttek¹⁷⁴. Érdekesen szerepel ez a korona — utalásként Brassóra — a szebeni szász provincia régi, már 1372-ben kivésett s állítólag még 1222-ben kapott¹⁷⁵ pecsétjén, ahol a typarium mezején három (2—1) címer látható. Az egyik Magyarország, a másik Lengyelország Anjou-kori címerét mutatja, a harmadik pedig egy pajzsba foglalva a brassói címer koronáját és a nagyszebeni három hárslevelet tárja elénk. Nyilván ez a két utóbb említett motívum eléggé jellegzetesen fejezte ki az ő felfogásuk szerint a Királyföldet, Barcaságot, illetve az egész Szászföldet. Érdekes és tárgyunkat

¹⁶⁵ Komáromi, Rozsnyó. MV. Gömör Kishont vm. 128. skk. Mikulik, i. m. 83.

¹⁶⁶ L. 19. 1.

¹⁶⁷ Syntagma Diplomaticum. De sigillis sylloge liberarum regiarumque Hungariae civitatum pluribusque aliis. M. Tud. Akad. kéziratárában. Ld. 23. l. 130. jegyz.

¹⁶⁸ V. ö. Melich, A honfoglaláskori Magyarország. 1929. 413.

¹⁶⁹ Nyáry, i. m. 79.

¹⁷⁰ Staatsarchiv R. XVI.; 1492. III. 1.

¹⁷¹ Orbán, A Székelyföld leírása. 1873. VI. k. 289.

¹⁷² Horváth, Erdély története. E. n. (1940.) 23. 11. V. ö. Tagányi, I. 30. tábla.

¹⁷³ Orbán, i. m. 205, 289.

¹⁷⁴ Orbán, i. m. VI. k. 211. Idézi: Hattyúffy, i. m. 15.

¹⁷⁵ Sigillorum in Hungaria vetustas III. §.

jellemzően megvilágító e pecsét (23. ábra)¹⁷⁶ körirata is:
 † S. CIBINENSIS PROVINCIE AD RETINENDAM CORONAM.

Feltűnő, hogy a magyar gyakorlat, mely különös szeretettel fordul a természetes ábrázoláshoz, mennyire szegény beszélő pecsétekben, illetve címerekben, amelyek pedig a külföldön eléggé kedvelt motívumok. Inkább csak az idegen — német — hatás alatt fejlődött városainkban találunk ilyen irányú hajlandóságot. A magyar gondolkodásmód, úgy látszik, nem igen szeret a már úgysis elvont fogalmat kifejező címerekben még külön rejtett értelmet nyomozni, ha az valamelyest konkrét formában is jelenik meg. Ez annál érdekesebb, mert a magyar szellem máskor mindig örömmel fogadta a naturális megjelenítést. Bizonyos, hogy a címer-szimbolika — s a beszélő pecsét-címerek is ennek egyik megjelenési fokát jelzik — nem felel meg a klasszikus címertani fel-fogásnak sem¹⁷⁷.

f) *Általános heraldikai jelek.*

Van egynéhány városunk, melynek pecsétalakjai általánosan használt heraldikai jelek, illetve címerképek. Ezek vagy mindennaposak voltak, vagy annyira homályos eredetűek, hogy nehéz alkalmazásukra kielégítő magyarázatot találni.

Ebbe a csoportba sorolhatjuk a heraldikában, de főként a magyar gyakorlatban annyira kedvelt oroszlán alakját. Beregszász ősi, valószínűleg a XII. századtól 1848-ig használt typariuma ezt az alakot mutatja hold és csillag kíséretében. A XIV. és XV. század fordulója körül készült újabb pecsétnyomója csak oroszlánfőt ábrázol minden más kíséret nélkül¹⁷⁸. Oroszlánfő fedezhető fel Gara városnak XV. századból ismert pecsétjén is¹⁷⁹.

Feltűnő, hogy a s a s, mely a nyugati, főleg a német címer-és pecsét-gyakorlatban annyira jellegzetes címerkép, hogy előfordulás szempontjából az első helyen szerepel, a magyar városi gyakorlatban nagyon ritka. Csak két esetben jelenik meg a mohácsi vész előtti időből, amikor a közös uralkodó révén a német ízlés még nem nyomulhatott be a magyar gyakorlatba. Első megjelenése

¹⁷⁶ DL. 6881., 1382. január 3., Staatsarchiv R. XVI., 1492. III. 6. Nyáry, i. m. VII. tábla. 66. ábra.

¹⁷⁷ V. ö. Csergheő, A címerek fejlődése és nemei. Turul 1868: 61. skk.

¹⁷⁸ Lehoczky, A beregszászi régi pecsétről. Századok 1868: 720. skk. V. ö. Tagányi, I. 43. tábla.

¹⁷⁹ DL. 33542.; 1414. augusztus 19. DL. 33457.; 1417. június 9.

Pankota 1396-ból ismert pecsétjén látható¹⁸⁰. A másik sasos pecsét Szeged-é. Szeged legrégebbi pecsétjén egyesek szerint a II. Ulászlótól kapott sas szemléltető, más vélemény szerint¹⁸¹ húsvéti bárány, ismét mások¹⁸² úgy vélik, hogy a húsvéti bárány Dorozsma jelvénye volt. Kétségtelenül a sas a legrégebbiről ismert pecsét-jelvény, de már jóval II. Ulászló előttről ismeretes egyik példánya (24. ábra)¹⁸³. Ha ez a jelvény nem is kegyúri motívum, akkor minden bizonnyal Szent János evangélista szimbolikus állatát kell a sasban keresnünk, amint a későbbi idők folyamán is megesett, hogy ilyen módon került a sas városi címerbe¹⁸⁴. Nem lehetetlen, hogy a szenttel valami közösség található az egykori városban; ebben az esetben ez a pecsét is csak szaporítaná a vallásos motívumból táplálkozó városi pecsétek sorát. Adatok híján ez csupán feltevés; tény az, hogy a sasos pecsét volt használatban még a XVII. század végén is (1691)¹⁸⁵.

Emberfő látható Miskolc legrégebbi (1389) pecsétjén¹⁸⁶. Mellkép figyelhető meg a pecsétmezőn, mint az a XVI. századig általános szokás volt¹⁸⁷. Feltételezik, hogy az ábrázolás Miskolc védőszentjének a képe lehet. Ebben az esetben nem itt kellene megemlékezni róla. Azonban érdekessé teszi a helyzetet az a körülmény, hogy közelebbről meg nem határozható időben Zsigmond király a saját arcképét adományozta címerül a városnak¹⁸⁸. Bizonyos, hogy írásos megerősítést is kapott Miskolc erről a privilégiumról, azonban ránk semmiféle oklevél nem maradt. Ha az ilyen adomány ritka dolog is, azonban nem példátlan. A nyugati heraldikában is van nyoma, pl. Oppenheim város pecsétje II. Frigyes arcképét viseli¹⁸⁹. Miskolc 1433-ból ismert pecsétjén már eléggé behozottan a király karakterisztikus, kétfelé fésült hosszú szakállú képe van. A város címeralakulása a középkori pecsétnek „modern” címerré való fejlődésére szinte iskolapélda. A XVII. század második feléig követ-

¹⁸⁰ Iványi, Bánffy oklevéltár. I. 467., 333. oklevél. Ábra is ott.

¹⁸¹ Podhraczký, Tud. Gyűjt. 1827. XII. k. 89—91. Idézi Palugyay, i. m. 211—212.

¹⁸² Jerney.

¹⁸³ Dl. 17556., 1474.

¹⁸⁴ Pl. Eger esetében.

¹⁸⁵ V. ö. Dudás, Szeged címerei. Turul 1889: 186—189. Reizner, A régi Szeged. 1887. II. 166. Dudás, Szegedi Híradó. 1887. 171. sz. A török kiűzése után némi ravaszkodással a város armállist szerzett III. Károlytól (1719. május 21. Laxenburg), mely az V. Ferdinánd-féle változtatásokat (1837. augusztus 10. Ischl) mellőzve, ma is érvényben van.

¹⁸⁶ Dl. 7511.

¹⁸⁷ V. ö. Gourdon de Genouillac H., L'art héraldique. É. n. (1889) 188.

¹⁸⁸ Miskolc városa oklevéltára. Ismertetés; Turul 1891: 205.

¹⁸⁹ Ewald, Siegelkunde. 1914. 212.

hető nyoma az említett pecsétnek; amint egyre kopott a typarium, elfelejtették, hogy kit is ábrázol a véset. A XVI. század harmadik negyedében már Szent László képének tartották. Később azt is elfelejtették, hogy arckép van a pecséten s a nagyon kopott pecsétről valamelyik értelmetlen vésnök¹⁹⁰ — a szakáll két ágát alaposan félreértve — szétvetett lábú szerecsent vésett fel. Másik vésnök nem értvén, hogyan kerül néger a város címerébe, Szent Istvánnak, mint patrónusnak jogaros, országalmás alakját illesztette a pecsétbe s azt 1687-ig használták is. Ekkor újabb pecsétmetsző újabb félreértése Szent István alakját búzakalászt és szőlőfürtöt tartó hajdú képére változtatta át. A fejlődésnek megfelelően az 1700-as évek elején korona is került a pajzsbafooglalt címerképre¹⁹¹. A végső elrendezés értelmében (1909) a pajzson Szent István kétfelé fésült szakállú arcképe van a koronázási jelvényekkel; sisakdíszben az előtűnő hajdú búzakalással és szőlőfürttel. Oroszlán és griff a pajzs-tartók¹⁹².

Nem minden város emberfő-ábrázolása volt ilyen egyszerűen megfejthető. V á r a d 1470-ből ismert pecsétje¹⁹³ is annyira töredezett, hogy csak sejteni lehet a pecsétmező képét. Talán leginkább koronás főt lehetne felismerni benne. Lehetetlen, hogy az ember ne gondoljon Szent Lászlóra, a város védőszentjére, kiről megállapítja az 1526 körül készült vers, hogy

Letelepedél Bihar-Váradon
 Ah városnak lől édes oltalma;
 Templomot rakatál szíz Máriának,
 Kiben most nyugszol minden tisztességgel¹⁹⁴.

Szent László személye kétségtelenül szoros kapcsolatban állt Nagyváraddal, nyilván az ő képe lehetett ezen a régi pecséten. S ezt a feltevést némileg támogatja V á r a d o l a s z i n a k, tehát szinte Nagyvárad elővárosának szintén elég korai, de erősen töredezett pecsétje¹⁹⁵. De bármennyire romlott állapotban jutott is el hozzánk ez a pecsét, mégis tisztán kivehető a mezeje közepén egy — talán csípővastól kísért — csatabárd. Nem kerülhetjük el, hogy itt újra ne Szent Lászlóra gondoljunk, a bárdos hős katonakirályra, akiről az egykorú kéziratós versezet azt mondja jellemzés

¹⁹⁰ V. ö. Csoma, Vélemény Pápa város címere felől. Turul 1895: 94.

¹⁹¹ Szendrei, Miskolc címere. Turul 1885:5. skk. B. Sz. L.; Kit ábrázol Miskolc város régi pecsétje? Turul 1929: 107.

¹⁹² Ábra: Serédi, Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. É. n. (1938) III. k. 209.

¹⁹³ Dl. 29297.

¹⁹⁴ Horváth, Magyar versek könyve. 1937. 7.

¹⁹⁵ Dl. 22672. 1515. április 13.

és magasztalásként: „szívedben bátor, miként vad oroslán“¹⁹⁶. S mikor Báthory Kristóf, mint erdélyi fejedelem követvén a szuverének jogait, armálist adományozott Nagyváradnak¹⁹⁷, oroszlánt adományozott benne, amint csatabárdot markol¹⁹⁸. Mindezek az érvek igen valószínűvé teszik, hogy Szent László király képét őrzi számkunkra a töredezett váradi pecsét.

Máskor azonban nem oldható meg még ennyire sem a városi pecsét-címer problémája. Így a *Sepsiszentgyörgy* város 1509-es vésetű pecsétjén látható bajusz- és szakálltalan férfiarcél sem. Az „Es(t) mia Christu(s) sp(es)“ felirat sem nagyon igazít el¹⁹⁹, csak azt látjuk, hogy vallásos motívum lehetett ennek a pecsétnek is az alapja, mint a feliratból következtetni lehet. Nemkülönb ma még megfejthetetlen *Grénic* mezőváros 1518-as elmosódott pecsétje, mely két hatágú csillagtól kísért, kezében felismerhetetlen tárgyat tartó női alakot mutat (25. ábra)²⁰⁰. *Jászó* 1406-os pecsétje²⁰¹ annyira erősen töredezett, hogy csak egy álló alak balkarját vehetjük ki. Igen valószínű, hogy ez a két most említett pecsét is a védőszent alakját viselte magán.

Emberkéz városi pecséten csak egyszer, *Meggyes* címérében fordul el (26. ábra)²⁰², néhány szfragisztikai mellékalaktól kísérve. Később ezt az alakot armálisban is adományozták²⁰³, amivel a lakosság szorgalmát akarták kifejezésre juttatni a mindent magyarázni kívánó címer-szimbolika szellemében.

A magyar heraldika kedvelt segédalakja, a *kar* is megjelenik városi címeren. Mindenesetre érdekes, hogy a fizikai személyeknek juttatott címerekben se szeri, se száma a *kar* ábrázolásának, városi címeren önállóan a középkorból csak *Nyitra* pecsétjén látjuk. Rostélyozott és kis kereszttekkel telehintett mezőben a *kar* zászlót tart. Bár pontos ideje nem állapítható meg, az kétségtelen, hogy nagyon régi pecsét²⁰⁴.

Az állatvilágból csupán a *hal* jelenik meg, akkor is csak kísérőleg *Szond* védőszentes pecsétjén (2. ábra)²⁰⁵. A másik

¹⁹⁶ Horváth, i. m. 7.

¹⁹⁷ Gyulafehérvárról 1580. március 10-én.

¹⁹⁸ Az 1600. március 21-es és 1712. november 24-es bécsi armálisok is megtartották a bárd, illetve „balta“ (az 1712-es oklevél kifejezése!) motívumot a bővítések mellett.

¹⁹⁹ Orbán, i. m. 3. k. 39.

²⁰⁰ Dl. 23002.

²⁰¹ Dl. 9159.

²⁰² Staatsarchiv R. XVI. 1492. V. ö. Tagányi, I. 48. tábla.

²⁰³ Pl. I. Ferdinánd 1552. november 5-én Ebersdorfból Nagyselyknek.

²⁰⁴ Cer. 179 skk. Tab. IV/XVIII.

²⁰⁵ Dl. 16071. L. 11. l.

megjelenés már heraldikai állatot állít elénk megjelenési formájában. Beszterce városának címerében patkót harapó strucc-főt látunk. Ez a motívum az Anjouk sisakdíszével azonos; önként kínálkozik tehát a föltevés, hogy az ő idejükből származik. Annál is inkább, mert a bécsi Staatsarchivból ismerünk egy olyan 1429-ből származó besztercei pecsétet (27. ábra)²⁰⁶, melyen három liliommal és a vágásos magyar címerrel hasított pajzs látható; az egész kompozíciót koronából kinövő, koronázott jobbra néző, patkót harapó struccfő tetőzi be. Ez a motívum pajzsórként megjelenik Mária királynő pecsétjén²⁰⁷, sőt egyenesen a trón mellett álló pajzsba is foglalva Máriának 1384-es nagypecsétjén²⁰⁸. A Staatsarchiv pecsétjének körirata Besztercét emlegeti (BISTRICIENSIS CIVITATIS), de nehéz eligazodnunk, mert a későbbi időben csak a struccfő szerepel és az Anjou-elemekből felépített érdekes pajzs teljesen hiányzik. Csak a strucc-fő maradt meg címerképnek. A XVI. század elejétől²⁰⁹ és első negyedének végéről (28. ábra)²¹⁰ ismerünk néhány példányt, de már ezeken is a strucc-fő uralkodik. Idők folyamán ezt az ábrát a tárgyi emlékeken kellően színezték is. Nagyon megdöbbentő, hogy a bécsi levéltárban őrzött pecsét a címerpajzs két oldalának felcserélése után Breznóbánya címerét adja.²¹¹ Régebbi kutatók²¹² egyenesen Nagy Lajostól származtatják Beszterce címerét, nyilván arra a meggondolásra támaszkodván, hogy a nagy király nem egyszer fordult meg a város falai között. Az, hogy a strucc-fő koronából növekszik-e, nem lényeges kérdés. Ha valódi az 1492-es pecsét, akkor a pajzs koronából növekvő strucc-fője került be a később általánosan ismert címerbe. Ez nagyon valószínű.

Na g y s z e b e n 1323-as bírósági pecsétjén harántosan keresztbetett két egyenes pallost látunk (29. ábra)²¹³; jó kilencven évvel későbből ismert pecsétje (1417) (30. ábra)²¹⁴ pedig három, egymással összefűzött hárslevelet tüntet fel. Nyilván ennek a két motívumnak egyesítéséből és ízléses, de önkényes színezéséből

²⁰⁶ Staatsarchiv R. XVI. 1492. ápr. 29.

²⁰⁷ Bérczay, i. m. 50., 94. ábra.

²⁰⁸ V. ö. Sigilla Regni Hungariae. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában. Tört. Pecsét. 6. szám.

²⁰⁹ Dl. 21476.; 1505. V. ö. Tagányi, I. 43. tábla.

²¹⁰ Dl. 23757.; 1523.

²¹¹ V. ö. Nyáry, i. m. 79. Breznóbánya 1627. július 11-én Bécsben II. Ferdinándtól kapta armálását.

²¹² Hampel József az aacheni kincsről értekezve. L. Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, XIV. Idézve: Turul 1897:47.

²¹³ Dl. 2165. L. Nyáry, i. m. 79.

²¹⁴ Dl. 10576.

született meg a város mai címere, de semmiesetre sem a XV. század utolsó tizede, illetve a XVI. század beköszöntése előtt, mert az 1492-es szepesi szász provincia pecsétjén (23. ábra)²¹⁵ még az összefűzött három hárslevél szerepel a szebeni vidékek jelzésére²¹⁶.

Heraldikai liliomot látunk Szikszó 1472-es pecsét-töredékén²¹⁷, hasonlóan Mártonvásár 1486-os papírra nyomott pecsétjén²¹⁸. A későbbi időkben mezővárosoknál olyan gyakran szereplő szőlőfürtöt talán legkorábban Vinica 1450-es pecsétjén pillantjuk meg (31. ábra)²¹⁹.

Sátoraljaújhely városának pecsétje már egy 1474-es töredezett példányában ismeretes előttünk²²⁰, melyen V betűt láthatunk némi virágdíszítéssel, amit Thaly annakidején, mikor az előtte 1702-ből ismert példányt publikálta²²¹, „virágzó nefelejtszál“-nak nevezett.

Huszt városnak 1504-től származó rányomott pecsétjén²²² pajzsba foglalva két, egymást keresztező nyilvessző szemlélfelhető²²³. Koronát látunk Gyula városának ékekre osztott pajzsfős címerében, ami kegyúri vonás, mert a város egykori földbirtokosának, Maróthi János bánnak († 1430) családi címerét viselte pecsétjén²²⁴.

Végül meg kell emlékeznünk azokról a városi pecsétekről, melyeket valamilyen körülmény folytán nem lehet eddigi rendszerünkbe beilleszteni. Ezeknek egyik, nagyobb csoportjába azok a példányok tartoznak, melyeknek létezése, sőt megjelenési ideje is bizonyos, azonban töredékességük felismerhetetlenné teszi a pecsétekre vésett ábrakát. Így Szatmár 1453. július 27-től ismert pecsétje²²⁵, Sárospatak nagyobb²²⁶ 1491-ből ránk maradt pecsétje egyelőre megfejthetetlen. Verőce 1487-ből

²¹⁵ Staatsarchiv R. XVI.

²¹⁶ L. 27. l. V. ö. Tagányi, I. 37. tábla.

²¹⁷ Dl. 17347.

²¹⁸ Dl. 19163.

²¹⁹ Dl. 34399.

²²⁰ Dl. 17631.

²²¹ Századok 1869:65. Öt magyar községi pecsét a XVI. és XVII. századból.

²²² Dl. 21247.; 1504. január 30.

²²³ Ezt a pecsétet I. Lipót 1701. június 28-án Bécsben kelt armálisa megerősítette.

²²⁴ Nyáry, i. m. 80. Ábra is u. o.

²²⁵ Dl. 24958. János király 1530-ban patensében rózsát mutató pecsétet adott a városnak. Mindezt a Lipót-féle 1662. szeptember 6-i pozsonyi oklevél jelentősen bővítette és átalakította. A Németi helységgel 1721. január 2-án Bécsben kelt egyesítő oklevél jelentősen bővítette a címet, amit az 1842. december 1-i bécsi armális is érvényben hagyott.

²²⁶ Dl. 19715.

származó pecsétlenyomata²²⁷, bár nagyjában ép, ábrája mégsem magyarázható. A másik csoportba azokat a városokat sorolhatjuk, amelyeknek pecsétalakja ismeretes, csak az idő biztos megállapítása lehetetlen. Így van ez Pápa város esetében. A város 1439-ben Alberttól kapta első kiváltságlevelét, de nem tudjuk, hogy a várost nagyjából mégis mikor ruházták fel a címer-, illetve pecsétviselés jogával s hogy gyakorlatilag mióta viseli címerét. A régi pecséten valószínűleg két, egymást keresztező jogar lehetett²²⁸, melynek kísérő alakjából a közfelfogás nyomására idők folytán a patrónus, Szent István első vértanú alakja fejlődött. Hasonlóan bizonytalan Gyöngyös címerének az eredete is. Ma csillag és hold kíséretében megjelenő farkast látunk a címeren. Valószínűleg még Károly Róbert adományozta a várost Farkas Jánosnak és Gyöngyös egykori földesurától kapta a mai napig viselt beszélő címerből kegyúrivá alakult címerét²²⁹.

A tárgyalt adatok nyomán megállapíthatjuk, hogy igen korán, a XIII. századból ismeretes számos városi pecsétünk, amikor az ilyesféle gyakorlat még nagyon ritka volt. Idő szempontjából nem jelennek meg később a magyar városi pecsétek, mint Európában általában. Túlnyomó többségük önkényes elhatározás alapján lett a város jogi kifejezője, bár az elég sok királyi eredetre emlékeztető pecsét bizonyos, legalábbis hallgatólagos királyi beleegyezést enged sejteni. Azok a települések, melyek ezen a fokon nyerték el városi pecsétjeiket, többnyire igen régiek, de különösebb szerepük nem volt a történet folyamán. Sokat el is sodort közülük a történelem vihara, mások még ma is fennállnak, de ma már csak falusi jellegűek. Amelyik városunk valamiféle viszonylatban jobban kiemelkedett, később, főként az újkorban, általában armálissal is megerősítette címerhasználati jogát. Azonban már a XIV. század folyamán kialakultak a nevezetesebb városoknak főleg szfragisztaikai alakokkal és kegyúri motívumokkal ékesített pecségei²³⁰, bár a kegyúri vonások nálunk sokkal ritkábbak és tompítottabbak, mint például a német gyakorlatban²³¹. A pecsétek megjelenésének egyik oka a város köz- és magánjogi fejlődése, mely életre hívta az írásbeliségtől megkövetelt jogi bizonyító-eszközt; a másik ok a betelepített idegenek, főleg németek hatása, kik néha szerencsésebb

²²⁷ Dl. 32795.

²²⁸ Csoma, Vélemény Pápa város címere felől. Turul 1895: 94. skk.

²²⁹ Ethei, Gyöngyös és vidéke története. 1880. 65—66, 74, 98. V. ö. Tagányi, I. 45. tábla.

²³⁰ Nyáry, i. m. 80.

²³¹ V. ö. Ewald, Wappenkunde 212.

viszonyai miatt haladottabb régi hazájuk gyakorlatát, vagy legalább az ahhoz való érzéket hozták magukkal. Hiszen tény, hogy sokszor ezek a telepes rajok is egyszerű földművesként és nem nagyigényű városi polgárságként érkeztek meg az új hazájukba²³². Bizonyos, hogy ez utóbbi ok hatásának megállapításával sem esik nemzeti önérzetünkön hiba, hiszen tudatában vagyunk annak, hogy a kultúra, főként a középkori keresztény kultúra nem elszigetelt valami; a magyar életrealitást éppen az jellemzi, hogy át tudott venni, de az átvett újdonságot a saját igényeinek megfelelően célszerűen tudta átalakítani. Városi pecséteink főleg a közvetlen szemléletből meríthető formákból táplálkoztak; ezért annyira általános a védőszentet és a várat szemléltető pecsétmotívum. Mindez segítette a magyar gyakorlat beilleszkedését a nyugati igényeitől megkívánt formák közé. Megvolt tehát a középkori keresztény egyetemességnek ez a külső kifejező és a nagy egészbe befonó formája is, azonban az egyéni szín, a magyar lelkeség itt-ott felbukkanó kifejezője most sem hiányzott. A pecsételnél a fejlődés törésmentes hazai gyakorlatunkban: az adományozott címerek példájára a városok a pecsétalakot először pajzsba foglalva vésették fel, majd közelebbről meg nem határozható időben színezték a magyar heraldika természetes ábrázolásra törekvő ízlése szerint — innen a sok kék mezejű címer, mely a természetes, levegő-háttért utánozza — s a konzervatív formákat rögzítették. A szokásjog pedig mindezt szentesítette.

²³² Piddell, i. m. 20—21.

II. A városi armálisok.

Városi címerekről szoros értelemben csak a XIV. század második fele óta beszélhetünk, amióta az armálisok is megjelentek; gyakrabban azonban csak a XV. század óta²³³. Idáig csak a pecsétekre vagyunk utalva, melyek azonban a dolog természete szerint a heraldikai címer egyik fontos elemét, a színét nem tüntethetik fel. Csak kiindulási pontot jeleznek, ahonnan már tovább kísérhetjük figyelemmel a címerek későbbi fejlődését. Amellett a pecsétek, mint említettük, csak hozzávetőleges időrendi eligazítást adnak; a legtöbb esetben csak azt tudjuk megállapítani, hogy bizonyos időpontban már léteztek a városi pecsétek, ami nem zárja ki azt, hogy már azelőtt is hosszú ideje használta a város pecsétjét, csak mi nem értesültünk róla. Az armálisok, a címeradományozó oklevelek már pontos időmeghatározást nyújtanak, hiszen jogi tartalmú, közhitelű oklevél jellegükből következik, hogy pontos dátummal rendelkeznek. Ezt az általános szabályt néhány elenyésző kivétel csak erősíti. Az armális biztosít bennünket, hogy keltezése előtt — legalább is az armálisban meghatározott formákban — a város még nem viselte címerét.

Az uralkodó címeradományozó jogát nem az önkényeskedő hajlam, hanem a közszükséglet teremtette meg, hogy elejét vegyék azoknak a zavaros állapotoknak, amelyeket az ellenőrzés nélkül, önkényesen felvett címerek használata jelenthetett. A XIV. század első felében jegecesedett ki ez a jog s így a század vége felé már a központi hatalomnak szorosan fenntartott joga a kitüntetéseknek ez az újfajta módja.

Eléggé nagyszámú armálisunk ismeretes, még a külföldi viszonyokhoz képest is. Célunknak megfelelően most csak a magyar középkor adatait vesszük szemügyre. Általánosságban a mohácsi vészig, illetve az önálló Erdély kialakulásáig számítva a magyar középkort, kutatásunkat is eddig terjesztjük ki. Nagyjából eddig kecsegtet a munka érdekes eredményekkel: a későbbi idő egyre

²³³ Nyáry, i. m. 80.

inkább a „papír-heraldika“ kora, már teljesen bürokratikus, kancelláriai munka a címeradományozás, aminek más szempontból jogsult a vizsgálata, azonban célkitűzésünket nem segíti előbbre. Közismert tény, hogy sablonos kancelláriai tevékenységgé válik a címeradományozás a pazar külső megjelenés ellenére is. Ez a megállapítás különösen a városi címerekre vonatkozik, mert ha a címerszerzés már a fizikai személyeknél is a társadalmi emelkedés szemmel látható kifejezését jelentette (armális nemesség), különösen így volt ez a városoknál, mint erkölcsi személyeknél is; emelkedésüknek egy-egy tapasztalható bizonyosága egy-egy címeradomány. Ezeknek a szemmeltartásával és célkitűzésünknek megfelelően vesszük tárgyalás alá a középkori magyar városi armálisokat.

A XIV. századi életerős, fiatal magyar nagyhatalom légkörében jelenik meg a magyar heraldikában az első városi címeres levél, amelyet Kassa kapott Nagy Lajos királytól. Természetesnek tűnik fel a vizsgáló előtt, hogy eddig elsősorban a király köréhez tartozó személyek szereztek maguknak címet; mindenesetre meglepő és egészen újszerű volt ez az első jogi személynek szóló armális. Idáig a város védőszentjének, a magyar Szent Erzsébetnek képét viselte gótikus pecsétjén, melyet már a XIII. század közepe óta mindezideig használt (32. ábra)²³⁴. Nagy Lajos királyunk 1369. május 7-én Diósgyőrben adományozta meg Kassát és különös kegyelme látható kifejezésekképpén címet adott neki, mégpedig a saját királyi címeréből sárga (!) pajzsfőben három lilomot és alatta hétszer veressel és ezüsttel vágott pajzsot²³⁵. Az oklevél papíroson, patens alakban készült s kifejezetten is utal arra, hogy később a nagy felség-pecsét alatt privilegiális formában is ki fogja adni a király. Ezek szerint sem sisak, sem sisakdísz nem adományoztatott. Az oklevél — patens voltának és a korszaknak megfelelően — nem festette le a címet, hanem csak leírta, s a vágások részletezésével komoly adalékot jelent a magyar címer vágásainak szín-problémájához. A címer kétségtelenül kegyúri oltalomcímer, melyet a király családi címeréből és az ország pajzsából egyesítettek²³⁶. Magán

²³⁴ Staatsarchiv R. I. 1381. március 21-ről. V. ö. Dercsényi, Nagy Lajos kora. É. n. (1941) XXVII. tábla, 3. ábra. Majláth, Néhány városi pecsét. Turul 1885: 134. skk. Kemény, Kassa város címerlevelei. Turul 1905: 167. skk.

²³⁵ Az egész oklevél közölve: Tutkó, Szabad királyi Kassa városának történelmi évkönyve. 220. Kemény, i. m. 168. Facsimilében is: Schönherr, Városi életünk emlékei. Magyarország történelmi emlékei II. k. 255. Ald. 2., 4. sz. 25.

²³⁶ Nagyon valószínű, hogy innen magyarítható sok középkori városi armálisunkban az ország-címer megjelenése. A városok természetesen kérvényezték címerüket s ilyenkor például a már meglévő címeradományokhoz fordultak. Természetesen kívánatosnak látszott, hogy ők is olyanféle címerrel rendelkezzenek, mint az elsőnek megajándékozott Kassa.

viseli a korai és élő heraldika egyik fontos jellemzőjét, az egyszerűséget. A leírás szemmel láthatóan különbséget tesz az arany és a sárga máz között. Ma minden heraldikai máz egyenlő értékű, de a XIV. században még nem így volt. Az értékesebbnek tartott aranytól való megkülönböztetés vágya hozta be a sárga színt²³⁷. A pajzsfőt a leírás a flaveus szóval minősíti (. . . unum tractum seu lineam flavei coloris . . .). A francia heraldika azonban ezzel a szóval a sárga mellett a kék színt is szokta jelölni²³⁸. Mivel később mindig kék a kassai címer pajzsfője — az első festett példányon, az 1423-as armálison már kék a pajzsfő s később is mindig ilyen színű maradt — nyilvánvaló, hogy az első adományozás is ezt célozta s így a flaveus kifejezésben a francia heraldikai hatás érvényesült, mikor a kék mázat így jelezte. Ez a hatás az Anjou-korban könnyen érthető.

Lajos király „örök időkre“ adta ezt a korában egészen szokatlan kiváltságot az édesanyján keresztül kétségtelenül szívéhez nőtt és a mellett más szempontokból igen fontos Kassának. De nem is nagyon sok idő múlva Zsigmond király a város kérésére nemcsak megerősítette apósa kiváltságlevelét, de a címert még jelentékenyen meg is bővítette, javította; így akarván jutalmazni Kassa hűségét és gyakorolni a királyi kegyosztást. A Nagy Lajos uralkodása kezdetétől a kilencvenes évekig terjedő hatvan esztendő egyébként is bizonyos mértékben a címerek javításának és pótlásának kora. A városi címerek élete — éppen a városok jogi jellege és fizikailag nem élő személyisége miatt — egy lépéssel elmaradt a nemeseknek adott armálisok mögött. Kassa újabb kitüntetésére ezek szerint csak 1423-ban került sor. Ez év január 31-én, Pozsonyban újították a címeren, illetve állították ki az armálist²³⁹. Az oklevél ugyan nem írja le a címert, de az első tárgykörünkben, amelyik lefestve ábrázolja a címer-adományt. Mindenesetre ez is korszakalkotó újdonság, hiszen a címerek lefestése általában — tehát fizikai személyek számára — csak a XV. század elejétől, jelesen 1405-től kezdve dívik. Zsigmond király bővítésül a Lajos-féle címer mellé angyalt ad pajzsórnek. Az új címer négyszögletű aranykeretben az oklevél élére van lefestve — ezt később a magyar gyakorlat rendszeresítette is — és a szöveg utal a képre. A pajzstartó angyal nagyon művészi, szép színhatással van lefestve a korabeli művészetre jellemző külsőségekkel: homlokán kereszt,

²³⁷ V. ö. Csoma, A magyar heraldika korszakai. 33.

²³⁸ Fejérpataky, Címeres emlékek. II. k. 68. Bárczay, i. m. 593.

²³⁹ Kemény, i. m. 168—169 közli az oklevelet. Áld. 2. k. 29. sz. 41.

aranyos pártá látható; ruhája veres, melyre keresztbevetett stóla símul, szárnyai kékes színben játszanak. Bertalan királyi festőben vélik felismerni mesterét²⁴⁰. Feltűnő, hogy bár a pajzsmézőn nem jelez az oklevél változást, a képen a vágások most ezüsttel kezdődnek. Vagy nem tartották fontosnak a színek sorrendjét, vagy a festő tudatlansága miatt történt ez így.

Mutatja Kassa fontosságát, hogy még ekkor sem alakult ki végleges városi címere, hanem újabb bővítés várt rá. Mintha királyaink rajta próbálkoztak volna, holott pecsétekkel sohasem volt ennyi változtatgatás, különösen nem egy város esetében. Éppen harminc évvel Zsigmond armálisa után, 1453. február 7-én, Pozsonyban V. László újabb oklevelet adott a városnak²⁴¹ és ebben kitüntetés gyanánt aranykoronát adományozott a város pajzsa fölé. Ez az egészen szokatlan és korából kirívó kitüntetés a város hűségében nyeri magyarázatát. A vágások újra veressel kezdődnek. A Lajos—Zsigmond-féle címer egyébként változatlanul megmarad; az oklevél aprólékosan leírja a címert és utal a gót stílusban megfestett címerképre is.

A végleges címeralakot II. Ulászló adta meg Kassának. A város hűségesen kitartott a király mellett, mikor annak testvére, János Albert lengyel herceg hevesen ostromolta. Ez a körülmény és Anna királynének megkoronázása adott alkalmat az újabb címerbővítésre. Budán, 1502. december 8-án kelt az armális²⁴², melyben a város eddigi címerét a Jagelló-ház fehér sasának hasításával és Candalei Anna királynének címeréből az evreuxi rész-címerrel: kékben három liliummal s fölötte törésként átvonuló (tévesen ezüst helyett) arany-veres jobb harántpólyával bővítette a király. Ezzel az eredetileg egyszerű kassai címer címerfős és címerlábás, négy pólyás, hasított, komplikált pajzsot kapott. Jellemző a természetes irányzat felé hajló heraldikánkra, hogy ez az armális a most pólyákká alakított vágásokat az ország négy főfolyójára magyarázza²⁴³. Már most jelentkezik ez a hubás kifejezés-

²⁴⁰ Fejér, X. 8. 603. Idézi Kemény, i. m.

²⁴¹ Kemény, i. m. 169—170. Ald. 2. k. 45. sz. 49—50.

²⁴² Kemény, i. m. 170—172. Ald. 2. k. 69. sz. 64—65. V. ö. Ghiczy; Kassa város címerlevelei. Turul 1906:39—40.

²⁴³ ...in medietate autem scuti pene usque ad infimum est campus ruber, in quo fluunt stagnandoque labuntur quatuor flumina nominantissima Danubius, Tibiscus, Dravus, Savus, primaria specialiaque huius regni nostri insignia, suo colore depicta, que ipsi tamquam defensoribus et propugnatoribus eiusdem regni nostri per nostros predecessores Hungarie reges graciosae collata existunt, quibus usque in presencia usi fuerint;... Kemény: i. m. 170. skk.

mód, mely később általánossá vált és szentesítését a Tripartitumból²⁴⁴ merítette. A festett címerkép teljes alakká változtatta a pajzsór-angyalt, kinek stólái eltűntek, szárnyai elcsökevényesedtek, veres ruhája kékre változott²⁴⁵. Két koronás csőr-sisak is került a pajzsra, segédsisakdíszként szereplő sas-szárnyakon lilomot viselő sisakdíszszel és gazdag foszlányokkal; azonban a feleslegessé vált V. László-féle korona eltűnt a pajzsról. A város két év múlva, 1504-ben vésette először pecsétre ezt a címet és máig is viseli.

Ha nem is fogadjuk el annak a nagyon kétes armálisnak²⁴⁶ a valóságát, mely a lengyelektől ostromolt Kassának minden polgárát megneemesíti és valamennyiüknek közös címet ad, akkor is szemellátható e gazdasági és stratégiai szempontból nevezetes városnak címerfejlődése. A királyi kegy a város ősrégi, nyilván önként felvett pecsétje helyébe címet adott, mely az alatt a százharminchárom év alatt, mely első és utolsó armális között eltelt, hűségesen magán viseli a magyar heraldika gyermekkorának, majd a késő gót és renaissance korszaknak félreismerhetetlen jeleit. A kezdeti egyszerűség a legbonyolultabb összetettséggig fejlődött, az esztétikai hatás egyre növekedett és — amit nem várnánk — legalább is a pajzs heraldikai szempontból sem szenvedett sokat. Kassa szinte iskolapéldája a magyar városi címerek kialakulásának nemcsak a középkorban, de a címerviselés egész korára nézve is²⁴⁷.

A mohácsi vész előtti város-armálisok egyharmadát alkotja a Kassának adott öt oklevél. Bár nem szorosán vett címereslevél a Kolozsvár számára 1377. május 18-án Besztercén kiállított oklevél²⁴⁸, mégis éppen az adatok gyér volta miatt, továbbá a kezdődő fejlődés megvilágítása végett meg kell említenünk. Nagy Lajos király kérésükre háromtornyos várat ábrázoló pecsétet adott és azt Zsigmond is megerősítette 1405. július 2-án²⁴⁹. Ez a vár-alak, mint azt a pecsétek vizsgálatakor már említettük, nyugaton is nagyon el volt terjedve, a városi címerek egyötöde ezt viselte; nálunk is hasonló volt az arány. Kétségtelen, hogy itt Kolozsvár esetében is önként felvett, vagy I. Károlytól adományozott²⁵⁰ pecsétről van szó, mert Lajos király oklevele előtt már nyolc évvel is van bizonyíték

²⁴⁴ P. I. Tit. 11.

²⁴⁵ V. ö. Cer. 168—170.

²⁴⁶ Décsényi, II. Ulászló korabeli címeres levelek. Turul 1891: 57—67.

²⁴⁷ Kassa valamennyi címerábráját ld. Tagányi, I. 34. tábl.

²⁴⁸ Jakab, Oklevéltár Kolozsvár Története első kötetéhez. LI. sz. 83.

²⁴⁹ Jakab, i. m. LXXV. sz. 121—122.

²⁵⁰ V. ö. I. Károly 1322. április 20-án Temesvárt kibocsájtott oklevelével. Jakab, i. m. XIX. sz. 40.

arra, hogy a város viselte²⁵¹. A tradíció, mint hátráltató tényező, itt is érvényesült; a régi pecséthez való ragaszkodás olyan nagy volt, hogy később, mikor már szorosán értelmezett címert is szerezhettek volna a város, ezt feleslegesnek tartották. Egyszerűen a pajzsba foglalt pecsétképet a természetes felfogás szerint kék mezőbe foglalták, jelezvén ezzel a vár köré képzelt levegőt; így alakult ki a mai kék mezőben ezüst várat mutató címer.

Máriától mindössze T r a u város számára szóló pecsétadományról tudunk, melyben Szent Lőrinc látható kinszenvedésének eszközével²⁵². Mivel maradandó emlékü jogi aktus révén adományozott pecsétről van szó, méltán sorolhatjuk az armálisok közé, ha azoknak fogalmi feltételeit nem is elégíti ki tökéletesen.

Ugyancsak pecsétből — az Árpádok óta viselt három fedett tornyú kapus, ormós várat mutató pecsétből (33. ábra)²⁵³ — kapta Pozsony is a maga címerét. A huszitáktól ostromolt város hűségét és vitézségét kívánta jutalmazni Zsigmond, vagy inkább a Pozsonytól kapott sok kölcsönt így „letörleszteni”²⁵⁴, mikor 1436. július 8-án kiadott armálisában²⁵⁵ a város régi pecsétjét adta címerül. Most már annak rendje és módja szerint színesen és nagyon díszesen van lefestve a címer az oklevél élén, a szöveg pedig egészen aprólékosan le is írja²⁵⁶. Ez az armális szervesen követi Nagy Lajos 1369-es kassai adományát, amennyiben csak pajzsot, illetve kerek pecsétmezőt ad minden egyéb heraldikai járulék nélkül. A címer az aprólékos és hosszadalmas leírás ellenére is egyszerű: veres mezőben háromtornyú, kapus ezüst vár. A keltezés helye nincsen megnevezve; más forrásból ismeretes, hogy az utazó királyt Iglauban érte utól a címert-kérő városi küldöttség. Valószínűleg innen ered a művészileg kiállított armális, amelyet azonban a kancellária másnap (1436. július 9.) újra kiállított az előzőtől csupán csekélységekben eltérő példányban²⁵⁷.

²⁵¹ Az 1369-es oklevélen látható. Jakab, i. m. XXXVI. sz. 63—64. Facsimiléje Jakab, Kolozsvár Története Világosító Rajzai. VI. tábla. I. ábra. Egy 1499-es töredezett autentikus pecsétje (Dl. 29088.) és egy 12 évvel fiatalabb példánya (Dl. 29371.) hozzáférhető volt számunkra.

²⁵² Ald. 2. k. 6. sz. 25—26.

²⁵³ Staatsarchiv R. I.; 1381. III. 21. Majláth, Néhány városi pecsét. Turul 1885: 134. skk. Facsimiléje u. o. A város hat régi pecsétjének facsimiléje MV. Pozsony vm. 516. Ortway, Pozsony város története. III. k. 389. 1510-es elmosódott pecsétje Dl. 22075.

²⁵⁴ Varju, Pozsony város címerlevelei 1436-ból. Turul 1901: 136.

²⁵⁵ Közölve: Varju, i. m. 136—137. Ortway, i. m. II. k. 2. rész. Facsimile: MV. Pozsony vm. 520.

²⁵⁶ V. ö. Schönherr, Városi életünk emlékei. A Magyarország Történeti Emlékei az 1896. évi ezredéves országos kiállításon c. munka II. k. 254—260.

²⁵⁷ Varju, 83.

Míg Kolozsvár és Trau városok csak pecsétet kaptak, addig Pozsony már a címer és a pecsét átmenetéből álló heraldikai adományban részesült, amely már a címer színeit is feltüntette, tehát teljes értelemben vett címer. Utána már kétségtelenül olyan címerek következnek, melyek az oklevélből kerültek a pecsétnyomóra és nem onnan az armálisba. Bizonyos módosításokkal — mutatis mutandis — ugyanazt a folyamatot látjuk, ami az élő heraldika korában a személyes címerekkel történt, hogy tudniillik a tárgyi valóságokról (a védőfegyverként használt pajzsról) ment át a címer az esetleges armálisba.

Kőszeg még valószínűleg Károly Róberttől kapott Anjou-liliomos pajzsot²⁵⁸, legalább is erősen töredezett 1443-as pecsétjén²⁵⁹ egy liliomokkal telehintett pajzsot-tartó alakot lehet felismerni. Mai címerét azonban külföldi uralkodó, III. Frigyes római király adta egy évvel azután, hogy fegyverrel megszerezte a várost (1446. január 20. Grác.)²⁶⁰. Ez a körülmény jellemző a korai heraldikára: főleg ebben az időben esett meg, hogy külföldi uralkodók magyarokat címerrel ajándékoztak meg. Itt annyiban módosul a helyzet, hogy III. Frigyes a fegyver és megegyezés jogán magáénak tartotta a várost s így részesítette kitüntetésben. A város viselte is ezt a címert akkor is, midőn a Szent Korona hatalma alá visszatért; kétszázkét év múlva II. Ferdinánd 1648. november 6-án Bécsben kelt armálisában végre mint magyar király erősítette meg Kőszeget címerviselési jogában²⁶¹. E szerint az Anjou-kori pecsétől különbözve a címer pajzsa tornyot ábrázol; tetején angyal áll kiterjesztett szárnyakkal a két másik angyal veszi körül. Feltűnő, hogy ez az armális nem szól a színekről. A XVIII. században már arról is tudtak, hogy a toronyra kitüntetésképpen korona is került, sőt a toronyhoz híd is kapcsolódik, mely a Gyöngyes folyó vizét íveli át²⁶². Ez a megállapítás jellemző a hanyatló heraldika korára, amely — ahol csak lehetett — geográfiai kapcsolatokat keresett a címerek ábráival. Kőszeg címerének kérdését véglegesen 1841-ben rendezték, mikor is V. Ferdinánd oklevele (1841. november 25. Bécs)²⁶³ magyar nyelvű köriratot adott s egészen részletesen leírta a kék mezejű címert; az angyalokból a kor ízlésének megfelelően telamonokat szerkesztett.

²⁵⁸ Nyáry, i. m. 78—79. jegyzet.

²⁵⁹ Dl. 13749.

²⁶⁰ Ald. 2. k. 40. sz. 47. Turul 1903:94. Facsimile: MV. Vas vm.

²⁶¹ Ald. 3. k. 797. sz. 339. Varju, 80.

²⁶² Cer. 173. Tab. IV/XI. V. ö. Tagányi, I. 36. tábla.

²⁶³ Lib. Reg. LXVII. 278—280. Abra: u. o. 279.

A XV. század közepére nyúlik vissza Eperjes címere is. V. László 1453. január 4-én Budán adta ki adománylevelét²⁶⁴. Ez egyszerű szövegű, festés nélküli armális. A városnak Erzsébet királyné és V. László iránti hűségét óhajtotta jutalmazni a király, mikor kerekaltpú pajzsot adott, amelynek ezüst pajzsfőjében három veres rózsza, majd pedig ezüsttel és veressel háromszor vágva két ezüst és két veres „csík“ látható. Valószínűleg a leírás nem volt elég pontos, mert kétséges, vajjon az adományozó szándékában volt-e, hogy ezüst pajzsfőt ezüst vágás kövessen? Hiszen a veres vágás szebb és a heraldika törvényeinek is megfelel, amit éppen korunkban még kellő tiszteletben tartottak. A címer nemes egyszerűsége, továbbá a még élő heraldika szemmel látható hatása megengedi azt a feltételezést, hogy csakugyan veres vágás következett az ezüst pajzsfő után. Az 1521-ből ismert kispecsét (34. ábra)²⁶⁵ a pajzsfő után következő vágást kidomborítva érzékelteti, talán ezzel is jelzi, hogy a vágásnak a máza elütő a pajzsfő mázatól; mivel ekkor még csak a domborítással lehetett az eltérő színeket kifejezni a nélkül, hogy konkrét szín-megjelölést használtak volna.

Feltevésünket megerősíti I. Ferdinánd 1548. május 8-án Augsburgban kelt bővítő armálisa is²⁶⁶. A király a város hűségét akarván jutalmazni, a leírásban négyszeres vágásról emlékezik meg, amelyekből az első a pajzs széléig hosszabbodva pajzsfőt ad s a többi a hasitékig nyúlva veres-ezüst vágásokat alkot. Tehát az ezüst pajzsfőt veres vágás követi. Jutalmul a bal ezüst mezőbe fekete félsast ad a király, amelynek karmaiban epervirág van, utalással a város nevére (... tenet... ramulum cum fragis, unde civitati huic nostrae Eperyes Hungarorum nostrorum lingua nomen est...). Ezzel tehát az V. László-féle címer beszélő címerré bővült. Ugyanekkor elesik az a felfogás is²⁶⁷, amely az 1453-as címerlevélben kifejezetten rózsának (tres rose rubeae) jelzett címerképet — nyilván a későbbi armális kifejezését megelőzve — „három epervirág“-nak magyarázza. Hasonlóan téves az a felfogás is²⁶⁸, mintha itt adományoztak volna először foszlányokat városnak, hiszen Kassa 1502-ben kapott ilyet elsőnek városaink közt.

Tagadhatatlan azonban, hogy e Ferdinánd-féle bővítéssel az eredetileg egyszerű címer dekoratív hatása vesztett; a sok ezüst, különösen a pajzsfő és a bal hasiték egymás mellé került ezüst

²⁶⁴ Katona, Hist. Crit. Tomulus VI. ordine XIII. Pars II. 915—916. Wagner, Diplomatarium Comitatus Sarosiensis. Ald. 2. k. 41. sz. 48.

²⁶⁵ Dl. 32112.

²⁶⁶ Ald. 2. k. 131. sz. 105—106. Címer-ábra: Varjú, 76.

²⁶⁷ Nyáry, i. m. 80.

²⁶⁸ Sigillorum in Hungaria vetustas VI. §.

máza megint csak heraldikai nehézséget jelentett. Ez is belejárt az abba, hogy még maga Ferdinánd tíz évvel később újabb armálisban adja meg Eperjes végleges címerét. Az annyira kedvelt négyeléshez folyamodott az 1558. augusztus 17-én Bécsben kelt armális²⁶⁹, melynek második és harmadik mezejébe az epervirágot tartó fekete félsas került, de most arany mezőben; az első és negyedik negyed pedig — újabb bővítésként — kék mezőben koronázott oszlopot tartó oroszánt kapott²⁷⁰. A XVI. század második felének megfelelően — és ez már a hanyatlás jele — koronás, rostélyos sisak került a pajzsra, kardján koronát emelő, baljában rózsággal markoló griff sisakdíszel. Nyilván ezzel a természetes rózsággal akarták az első armális három heraldikai rózsájának az emlékét megőrizni, amelyek a bővítésekkel egészen eltűntek. E mellett — a kor szokása szerint — az armális még magyarázza is a címeralakok szimbolikáját: e szerint az oszlopok a királyért oroszánbátorsággal viselt fáradalmakat, a sas a meglátásban, a griff pedig a meghallásban tanúsított éberségüket jelzi, az oroszán pedig az eperjesiek nagylelkűségére és bátorságára utal. A címert két, liliumot tartó angyal fogja körül pajzsórként²⁷¹.

V. Lászlónak Eperjes és Kassa részére kiállított armálisai mellé sorakozik harmadiknak a Bártfa részére 1453. július 5-én Bécsben kiadott címereslevél²⁷². A város legrégebbi, a XIV. század végére tehető pecsétjén már bárdot visel (35. ábra)²⁷³, nevét is a bárdal óhajtják összefüggésbe hozni²⁷⁴. A király armálisa nem írja le az adományozott címert, de képe az oklevél élén le van festve. E szerint vágott pajzs felső kék mezejében két egymást keresztező aranynyelű ezüst bárd van, nyilván a régi pecsétre vonatkozó utalásként; a keresztezés alatt arany liliummal, felette arany leveles-koronával; az alsó mezőben a magyar országos címer vörös és ezüst vágásai láthatók. Pajzstartóként az ebben a korban szokásos angyal szerepel. Bizonyos értelemben — legalább egy részletében — ez is beszélő címer, kegyúri motívumoktól kísérve.

Valószínűleg a késmárkiak szeme előtt éppen a bártfai címer

²⁶⁹ Ald. 2. k. 161. sz. 125—126. Címer-ábra: Varju, 76.

²⁷⁰ Hibás pecsétábrája: Cer. Tab. IV/X. Facsimilje: Varju, 76. V. ö. Myskovszky, Az eperjesi középkori műemlékek rövid ösmertetése. Arch. Ért. VIII. 93.

²⁷¹ Ábrája: Varju, 76. Eperjes összes címerait ld. Tagányi I. 32. tábla.

²⁷² Közölve: Katona, Hist. Tomuli VI. Ordine XIII. Pars II. 912—915. Wagner, i. m. 113. V. ö. Myskovszky, Bártfa város középkori műemlékei. 85. Ald. I. k. 30. sz. 17.

²⁷³ Dl. 14405.; 1450.

²⁷⁴ Myskovszky, Bártfa város legrégebbi pecsétje és címere. Turul 1892.: 125—130.

lebegett, mikor kitüntetésért fordultak az uralkodóhoz. Mátyás király pontosan tíz évvel Bártfa címnyerése után, 1463. június 5-én Budán kelt oklevelében²⁷⁵, talán kissé vigasztalásul és buzdításul a huszitáktól annyit szenvedett Késmárk-nak címert adományozott. A beosztás pontosan, szinte szolgai módon utánozza a bártfai címet: vágott pajzs, felső kék mezejében két egymásra keresztbe tett egyenes pallos, keresztelésük alatt arany heraldikai rózsával, felette arany koronával; az alsó mező veressel és ezüsttel háromszor vágva. A pajzsot díszes, veresgallérú, fehér ruhájú, pártás szőke angyal tartja, kinek szárnyai rózsaszín, veres, sárga, narancssárga, zöld és kék színben pompáznak. A címer nincsen leírva az oklevélben, hanem késői gót stílusban nagy művészettel van lefestve²⁷⁶. Feltűnik, hogy itt is, továbbá a szintén szászoktól lakott Nagyszeben címerében egyaránt szerepel a két pallos, nyilván a *ius gladii* kifejezésére. Egyébként a városoktól diktált hagyományőrző irányzatot is szemlélteti Késmárk tárgyalt címe: a meginduló renaissance-korban is a késői gót stílus szerepel a kiállításban, mert ez elégitette ki a címerkérők igényét. A késmárki címer képe német birodalmi szokás szerint az oklevél közepén jelenik meg²⁷⁷. Magyarországon ebben a korban ez az egyetlen ilyen előfordulás a városi címerek között; valószínűleg a király valamelyik — külföldi gyakorlatot jól ismerő, esetleg idegen — miniátora festette meg így a címet.

Mátyás király címerként erősítette meg 1464. július 12-én Budán kibocsátott armálisában²⁷⁸ Varasd hét vágásos régi pecsétjét. Itt sincs leírva a címer, de már a magyar gyakorlat szerint festették az armális élére²⁷⁹. Az ezüsttel és veressel hétszer vágott kerek talpú pajzson torony emelkedik, a harmadik vágásban holdtól és hatágú csillagtól kísérve²⁸⁰. A trencsénmegyei Lednic is kapott címet Hunyadi Mátyástól (1464. július 2. Buda), amely ugyan nincs a szövegben leírva, de egy másoló feljegyzéséből tudjuk, hogy veres pajzsban egy selyemdarabot tartó női alak volt²⁸¹. A másoló homályos leírását nem lehet ellenőrizni

²⁷⁵ Bruckner, Késmárk szab. kir. város műemlékei. Wagner, *Annalecta Scepusii*. Pars I. 61—66. Áld. 2. k. 48. sz. 52—53. Színes facsimilijét közli Bruckner i. m. 10—11. ll. közt.

²⁷⁶ V. ö. Tagányi I. 35. tábla.

²⁷⁷ J. E., Bruckner művének ismertetése. Turul 1908:101. V. ö. Myskovszky, A késmárki középkori műemlékek rövid ismertetése. Arch. Ért. VIII. k. 6. sz. 119.

²⁷⁸ Közölve: Bojničich, Vjestnik Horv. Archeološkoga Drustava. Nova series. I. Áld. 2. k. 49. sz. 53.

²⁷⁹ V. ö. Varju, Buda—Felhévíz mezőváros címe. Turul 1902:38—40.

²⁸⁰ Dl. 38888.; 1473.

²⁸¹ Áld. 2. k. 50. sz. 53.

az eredetivel való egybevetés segítségével. Itt is tapasztalható a csupán lefestett, de le nem irt címeradományozás hátrányos volta; ha bármi okból nem láthatjuk az eredetit, vagy az megromlott, csak ilyen bizonytalan és használhatatlan adat áll rendelkezésünkre.

II. Ulászló uralkodása alatt, közelebről meg nem határozható kilencévi időközben (1490—1499) Budán keletkezett az a nem teljes szövegű armális, mely a török korban elpusztult és Óbudába olvadt Buda-Felhévíz mezővárosnak ad három lilomot. A *Formulae solennes*-ben található²⁸² az erre vonatkozó kivonat; az oklevél szószerinti szövegét Kovachich nem közölte, mivel nem tartozott szorosan véve Mátyás király oklevelei közé. Azonban szerencsés véletlen mégis ismertté teszi előttünk az armalist: Podhraczký József 1830-ban készített másolatot az Ulászló-féle oklevélről²⁸³, s ez vált általánosan ismertté²⁸⁴. Pajzsról ebben az oklevélben szó sincs; a máskor annyira körülményes címerleírás most alig pár szót igényel csak. Itt is, mint Varasd esetében, csupán az a fontos, hogy a városkának hiteles és jogérvényes pecsétje legyen. Ennek az adományozásnak késői nyoma felfedezhető Óbudának 1723-as pecsétjén: egy lilium szerepel a pecsétmezőben²⁸⁵.

Hasonló az az oklevél²⁸⁶, amelyet a király 1502. február 1-én, Budán állíttatott ki Zenta számára. Földesurának, a budai káptalannak kérésére, egyéb kiváltságok mellett, pecsétet is adott. Ebben a káptalan védőszentjének, Szent Péternek egymásra helyezett két kulcsa látható (mint Pécs pecsétjénél is megfigyelhettük); a kulcsok végéhez egy-egy kecsége van fejjel odafordulva, a kulcsok közt egy virágzó kalász jelenik meg. Ez a pecsét, illetve a már vázolt módon belőle alakult címer csak a török pusztításig, tehát rövid ideig lehetett gyakorlatban. A felszabadítás után, a XVIII. század második felétől a kamarai kiváltságos kerület tagjaként kék mezőben veresnadrágos, kékdolmányos határórt kezd a város címerként viselni, a határőr jobbában kard, baljában ekevas látható a granicsár élet szimbólumaként. Ekkor a pajzs fölé

²⁸² Kovachich, *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usitati*. Pest, 1799. XXXII.

²⁸³ M. Nemez. Múz. 1205. Fol. Lat. 197—198.

²⁸⁴ V. ö. Varju, Buda-Felhévíz mezőváros címere. Turul 1902:38—40. Az oklevél szövege: u. o. 39. Ald. 2. k. 80. sz. 74.

²⁸⁵ L. Tagányi I. 27. tábla.

²⁸⁶ Kalmár, Zenta. MV. Bács Bodrog vm. I. k. 275—276. Reizsig, Bács Bodrog vm. története. MV. Bács Bodrog vm. II. 86. Az oklevél közölvé: M. Tört. Tár, XII. k. 136—138.

egyfejú, majd kétféjú fekete sas került²⁸⁷. A város jelentőségének elvesztése a címert is feledésbe borította s csak a XX. század elején nyerte el Zenta azt a jogot, hogy újra viselhesse az Ulászló-féle pecsét motívumaiból alakult címerét²⁸⁸ (1902).

Itt kell még megemlítenünk, egy XVI. század elejéről származó formulás könyvet, melynek 24/a lapja arról értesít, hogy Tolna városa számára V. László adott kiváltságlevelet, amely a címerviselést is engedélyezte. II. Ulászló a formularium szerint meg is erősítette ezt a címerviselési jogot. Kár, hogy ez az adat eléggé bizonytalan, s amellett az esetleges címeradomány leírása is hiányzik²⁸⁹. Ezek szerint egyedül az látszik biztosnak, hogy Tolna a XVI. század elején már viselhette a XV. század közepe-táján keletkezhetett címerét. Nyilván a töröknek korán kitett város e harcok folyamán veszítette el adománylevelét. A felszabadítás idejéről, vagy későbből nem ismerünk címerújítást, vagy megerősítést Tolna számára.

*

Ezek a mohácsi vészig terjedő magyar középkor mai napig ismert városi címerei. Gyakorlatilag nincsen sok remény arra, hogy még újabbak kerüljenek elő valahonnan. Kolozsvár, Trau, Varasd, Budafelhévíz és Zenta pecsétet kaptak és ez a pecsét a már ismertetett módon idők folyamán pajzsba foglalva és kelően színezve, a szokásjogtól szentesített címerre vált. Azonban a többi: Kassa, Pozsony, Kőszeg, Eperjes, Bártfa, Késmárk és Lednic — tehát az északi Felvidék városai — már heraldikailag teljes, egyszerű pajzscímet kaptak, amelynek pontos színezése is természetszerűleg meg volt határozva. Annak oka, hogy az északi felvidék és a nyugati határvidék német eredetű városai egymásután nyerték el az armálisokat az, hogy egykori hazájukkal érintkező lakosságuk jobban érdeklődött a címerek iránt, mint a magyarság, ahol sokáig nem volt tapasztalható ilyenféle törekvés, hiszen tudjuk, hogy főként Zsigmond uralkodása alatt jött meg a kedv nagyobb mértékben ősi családjainknál is a címerviselésre. Jellemző a városi armálisokra, hogy még az 1453-as kassai és eperjesi oklevél német kifejezéseket alkalmaz (... octo lineis latis vulgo streh ... ; ... linee late vulgo Strich dicte ...), mikor jobban meg akarja magyarázni a címer részleteit. S itt nyilván nem a városi

²⁸⁷ Dudás, Zenta címerei. Turul 1887:193, 195.

²⁸⁸ U. o.

²⁸⁹ Décsényi, II. Ulászló korabeli címeres levelek. Turul 1891:53. skk.

polgárságra, hanem az előljáróságra gondolt az oklevél fogalmazója, mely a kapott címert majd pecsétre véseti; tehát a magistratus hazai nyelvén világítja meg a nehezebben érthető helyeket. Azonban ha volt is német eredetű polgárság, az a középkori általános felfogás, sőt érzés szerint is, magyarnak számított; óriási anakronizmus volna mai népi és faji megkülönböztető jeleket visszavetíteni a középkorba. A német nyelv mellett is magyar szellem, vagy legalább is erős magyarosodás észlelhető. Jellemző példa a fentiek igazolására az eperjesi címernek beszélő-címerként való magyarázása (1548, 1558). Az indítékot erre nyilván az adta, hogy a lakosság az eredeti címer (1453) három heraldikai rózsáját epervirágnak tekintette és kapcsolatba hozta városa nevével (Nyáry is nyilván erre gondolt). Tehát magyar fogalmak szerepeltek a gondolkodásban és ezt a közfelfogást szentesítette a későbbi armális, amelynek kérvényezése természetesen a várostól függött; hiszen a kancelláriai élet ismeretéből tudjuk, hogy az uralkodók motu proprio adománylevelet csak a legritkább esetben állítottak ki.

Tárgyalt korunkban a magyar heraldika jellegzetesen naturális irányzata még kevésbé érvényesül — bár nyomai nem maradnak rejtve — amit érthetővé tesz az a körülmény, hogy itt jogi személy címeréről van szó; inkább nyugati, főleg német mintára egy-két beszélő címerrel való próbálkozás látható. Jellegzetes, hogy e kevés címer-adomány közt is nagy arányban szerepel az országcímerre való valamilyen fajta utalás.

Az oklevelek egy kis ingadozás után általában a magyar gyakorlat szerint, az oklevél elejére festve mutatják be a címereket. Legtöbbször le is írják, mégpedig nagyon részletesen s kimerítően, és utalnak a festett képre is. Ugyanakkor meg is okolják a címeradományt, többnyire a város hűsége, olykor a buzdítás, vagy kárpótlás magyarázza meg a címeradományt, amit — úgy látszik — már kezdettől kérvényezni kellett; részben ez ad magyarázatot az egyhangú megokolásokra is.

Külső szempontból az armálisok hűségesen csatlakoznak a korabeli divatos irányzatokhoz s a korai gót modort a késői gót és a renaissance olasz ágának ízlése szerint megfestett címerek követik; olykor valódi remekművek kerülnek ki a címer díszítő és ékesítő értékével tisztában lévő miniátorok ecsetje alól.

A háromszögletű és alul kerek pajzs szerepel a legelső adományokban, a normann és tárca-pajzsok részben az időbeli eltérés, részben a városi címerek nem-fegyver jellege miatt teljesen hiány-

zanak. A pajzsmező élénken figyelmeztet a jó heraldika korára. A mesteralakok közül főleg a vágások (az országcímerekből), olykor a hasítások szerepelnek, többnyire járulékosan. Sokkal gyakrabban fordulnak elő a címeralakok, ami már a magyar természetes ábrázolásra törekvő irány hatása. Sisak, sisakdísz és takarók csakis Kassának korunk legvégéről való s a német renaissanceba átmenetül szolgáló armálisában fordulnak elő. Ez már a papírheraldika beköszöntésének félreismerhetetlen jele, a jó heraldikai érzék hiánya vagy legalább is gyengülése. A színezés általában megfelel a címer-tan gyakorlatából leszűrt szabályoknak.

A mohácsi vészben nemcsak hazánk történetének egyik jellegzetes, talán legfontosabb korának zárókövét kell látnunk, hanem a magyar heraldika is új fejezetet nyithat ettől az eseménytől számítva. Az idáig terjedő magyar középkor városi címereit újabb fejlődési menet már nem érinti, azok vagy teljesen kialakultak idáig, vagy később — immáron armális révén — bekövetkezett változásukat a részletes tárgyalásban már megemlítettük. Leszűrhetjük tanulságként, hogy a magyar középkor városi címereinek túlnyomó többsége a lassú fejlődés bizonyos fokán megkövetelt pecsétek önkényes felvételéből fejlődött. Ezt mondhatnók általánosnak. Természetes út ez, melyet a város a fizikai egyedekkel szemben már csak lakosainak száma és a bennük rejlő erkölcsi erő birtokában is sokkal könnyebben megszerezhetett. Ugyanekkor el kell ismernünk, hogy ez a fejlődés természetesen, minden idegen erőszak befolyásától mentesen zajlott le. Mikor a pecsétek szükségessége nyilvánvalóvá lett, megjelentek az első városi pecsétek a XIII. század második felétől és a jogi hatalom nemcsak nem tiltakozott megjelenésük ellen, hanem jogi jelentőségüket elismerte. Városi címerek azonban csak a nemeseknek, a személyeknek adott címerek után jelentek meg. S ha a látszat itt utánzást mutat is, valójában törésmentes ezen a vonalon is a fejlődés: az emberek csak idők multával és egy bizonyos gyakorlatnak szemmeltartása után juthattak arra a gondolatra, hogy erkölcsi testület is szerezhet magának címert, ami eredetileg egyenesen a fizikai fegyverviselés járuléka volt. Ki kellett várni azt a korszakot, mikor a közgondolkodás már nemcsak fegyvereket látott a címerben, hanem inkább a kitüntetésnek egyik gyakori és nagyon méltányolt nemét. Amint ez a pillanat kiérlelődött, a városi címerek is megjelentek. Ez az oka annak is, hogy armális nélküli, szorosabb értelemben vett városi címerek nem voltak, mert csak a fejlett és a gyakorlatban már megérlelődött jogérzés indokolhatta azok megjelenését, mikor már uralkodói beleegyezés, illetve megerősítés nélkül el sem képzelhették

a címervisélést. Ezek a tényezők megerősítenek bennünket abban a meggyőződésben, hogy a városi címerek egyéb címerektől jelentősen különböző nagy csoportot alkotnak a heraldikában. Közös vonás minden címernél a kitüntető jelleg, ez már kezdettől fogva megfigyelhető városi címereinknél, míg a pecséteknél a célszerűség a fejlődésnek igazi mozgatója. A kitüntetés tehát az armálissal adott címereknél nagy mértékben megvolt, sokkal inkább, mint utóbb, mikor a címer már csak a városi élet egyik szükséges követelménye lett.

Összehasonlításként végezzünk egy kis statisztikai megfigyelést, a nagy számok törvényére hivatkozva, a magyar és a külföldi városi címereket illetően. Egészenek tekintettük a megvizsgált magyar középkori anyagot s egy, hasonlóan körülbelül 450 darabot felölelő külföldi (főleg német, francia, angol, olasz, dán, orosz stb.) városi címer-gyűjteményt, hol azonban e címereknek csak kialakult formája állott rendelkezésünkre²⁹⁰. Természetes, hogy ilyen módon pontos adatokat nem szerezhettünk a külföldi gyakorlatot illetően, de éppen a rendelkezésre álló címerek nagy száma arányosan eloszolva mégis mutatja a helyzetet. A részletek mellőzésével csak a végső eredményeket ismertetjük. Kitűnik, hogy a magyar városi címerek közt a vallásos motívum (védőszent, kereszt, bibliai utalás stb.) a negyednél is nagyobb részt foglal el (27%), ugyanekkor az ilyen vonások a külföldi heraldikai anyagnak alig tizenötöd-részét jelentik (6·25%). A vár, templom, torony, kapu stb. egyformán nagy mértékben szerepel mind nálunk (21%), mind a nyugaton (20%). Feltűnő, hogy az országcímer elemei hatszor nagyobb arányban jelennek meg a magyar városok címereiben (12%), mint idegenben (2%). Foglalkozásra utaló jelek is egyformán akadnak itthon és a külföldön, de míg itthon elég nagy arányban (11%), addig a külföldön alig valamennyire (0·5%). A hazai és a külföldi beszélő címerek aránya közt nem nagy a különbség, itthon 6%, határainkon kívül 4%. Míg az általános heraldikai ábrázolások szinte a negyedrészt foglalják el (23%) az anyagból, addig a külföldön ezek a kétharmadrészt is felülmúlják (67·25%), azonban itt is első helyen áll a sas; ezenkívül oroszlán és egyéb állatok szerepelnek túlnyomó többségben. Ez a hevenyészett és kikerekített összehasonlítás szemlélteti, hogy mennyire sajátos úton, a természetes szemlélet útján jár a magyar gyakorlat. Kétségtelenül a várost kifejező vár, illetve védőszentje szerepel a legtöbbször; a

²⁹⁰ Meyers Grosses Konversations—Lexikon. 6-te Auflage. I—XX. 1902—1909.

külföldön is a vár tűnik sokat élénk, de e mellett igen nagy arányban a sas, oroszlán, tehát nagyobbrészt kegyúri, földesúri függőségre utaló ábrázolások ötlenek szemünkbe. Nyilván ez a külföld jellegzetesen hűbéri viszonyaiban, társadalmi berendezésében leli kielégítő magyarázatát és éppen az ellentét hatása alatt emeli ki a magyarság különleges, hamarjában fel sem ötlő, de így megtekintve szembetűnő egyedi vonásait.

Tudatában vagyunk annak, hogy szemlénk nem tarthat igényt a teljesség címére, de legalább is az ideális mértéket erősen megközelítette. Új felfedezések még mindig akadhatnak, de nem sok tekintetben változtathatják meg középkori magyar városaink címereinek eredetéről és fejlődéséről kialakított képünket.

Ezek után megszerkeszthetjük az általános mérleget.

A városi címereknek mélyen a középkori talajba gyökerező intézményét nálunk csak úgy, miként egész Európában, az általános jogszükséglet hívta életre. Nagyrészt a szomszéd némettség segítségével szereztünk tudomást róla, de a magyar gyakorlat nem vált szolgálai utánzóvá, nem is merevedett szigorú és áthághatatlan törvények közé, mint például a francia²⁹¹, hanem a sajátos magyar szemlélet nyomán önálló gyakorlatot alakított ki, amely bizonyos, mindenütt fellelhető vonásoktól eltekintve, újat és sajátosakat alkotott. Minden jel arra vall, hogy városi címereink szorosan kapcsolódnak külső szempontból a nemesi családoknál megfigyelhető fejlődéshez s az ott megszemlélhető vonásokat magukon viselik. Mint már említettük, nem szűnik meg a mohácsi vésszel sem az újabb és újabb városi címerek keletkezése, csak a nagy bőség mellett is egyhangúvá válik a megjelenésük. Az 1700-as évekig kiadott armálisok a töröktől épen hagyott nyugati határszél és északi felvidék városait látták el címerrel, továbbá a saját fejedelméitől — kik olykor egy személyben a magyar trónt is birtokolták — vezetett Erdély városait. Az uralkodó ízlés, a német renaissance szellemében szerkesztették meg az új címereket; megállapodott formák közt állították ki a címeres-leveleket. A XVIII. századtól pedig a török alól felszabadult részek nyertek új címereket, teljesen a hanyatló heraldika ízlése szerint, tekintélyes taxák lefizetése után; végül a XIX. század negyedik tizedének derekán a latin mellett a magyar nyelv is feltűnik az okleveleken 1848-ig, míg egyáltalán armálisról, mint gyakorlatilag kiváltságot jelentő oklevélről beszélhetünk.

²⁹¹ V. ö. Gourdon de Genouillac, *L'art héraldique*. 190. skk.

Kétségtelen — hiszen nem is lehetne másként —, hogy a magyar városok címereinek eredete és fejlődése mindig szorosan összefüggött Magyarország történetével s még ma is, mikor már más címerek csak a tradíció és a kegyelet emlékeztetői, városi címereink a közelet fontos és el nem hanyagolható tényezői.*

* Dolgozatom elkészítésénél dr. *Kumorovitz* L. Bernát premontrei igazgató, egyetemi magántanár úr tanácsaival és gyűjteményéből vett pecsétek átengedésével, továbbá *Bulányi* Szilárd úr a fényképanyag sajtó alá rendezésében szívesek voltak segítségemre lenni. Fogadják ezen az úton is hálás köszönetemet.

Függelék

A magyar városi armálisok.

	Kassa I.	1369. május 7.	Nagy Lajos
	Kolozsvár	1377. május 18.	Nagy Lajos
	Trau	1383. május 11.	Mária
	Kassa II.	1423. január 25.	Zsigmond
5.	Pozsony.	1436. július 8.	Zsigmond
	Kőszeg	1446. január 20.	III. Frigyes
	Eperjes I.	1453. január 4.	V. László
	Kassa III.	1453. február 7.	V. László
	Bártfa	1453. június 5.	V. László
10.	Késmárk	1463. június 5.	I. Mátyás
	Lednic	1464. július 2.	I. Mátyás
	Varasd	1464. július 12.	I. Mátyás
	Buda-Felhévíz	1490—99. ?	II. Ulászló
	Zenta	1502. február 1.	II. Ulászló
15.	Kassa IV.	1502. december 8.	II. Ulászló
	Szatmár	1530. ?	János
	Buda	1533. március 25.	János
	Eperjes II.	1548. május 8.	I. Ferdinánd
	Lőcse	1550. augusztus 12.	I. Ferdinánd
20.	Nagyselyk	1552. november 5.	I. Ferdinánd
	Eperjes III.	1558. augusztus 17.	I. Ferdinánd
	Nagyvárad I.	1580. március 10.	Báthori Kristóf
	Gálos	1582. február 1.	I. Ferdinánd
	Védeny	1588. január 8.	I. Ferdinánd
25.	Krapina	1588. augusztus 23.	I. Ferdinánd
	Debrecen I.	1600. március 16.	Rudolf
	Nagyvárad II.	1600. március 21.	Rudolf
	Hajdúvárosok	1605. december 12.	Bocskay István
	Kismarja	1606. szeptember 22.	Bocskay István
30.	Modor	1607. augusztus 13.	Rudolf
	Korpona	1609. december 10.	II. Mátyás
	Sopron I.	1622. augusztus 4.	II. Ferdinánd
	Breznóbánya	1627. július 11.	II. Ferdinánd
	Bazin	1647. június 14.	III. Ferdinánd
35.	Szentgyörgy I.	1647. június 4.	III. Ferdinánd
	Kismarton	1648. október 26.	III. Ferdinánd
	Kőszeg II.	1648. november 6.	III. Ferdinánd
	Fiume	1659. június 6.	Lipót
	Szatmárnémeti I.	1662. szeptember 6.	Lipót
40.	Nagyenyed	1664. június 28.	Apafy Mihály
	Ruszt	1681. december 3.	Lipót
	Debrecen II.	1689. október 14.	Lipót
	Debrecen III.	1693. április 11.	Lipót
	Técső, Huszt, Visk, Hosz-		
	szúmező, Máramarossziget	1701. június 28.	Lipót
45.	Árad I.	1702. ?	Lipót
	Szászváros	1703. május 8.	Lipót
	Buda II.	1703. október 23.	Lipót
	Pest	1703. október 23.	Lipót

	Székesfehérvár I.	1703. október 23.	Lipót
50.	Esztergom I.	1708. február 18.	I. József
	Nagyvárad III.	1712. november 24.	III. Károly
	Szeged I.	1719. május 21.	III. Károly
	Szatmárnémeti II.	1721. január 2.	III. Károly
	Esztergom II.	1725. február 25.	III. Károly
55.	Győr I.	1743. március 6.	Mária Terézia
	Szabadka I.	1743. május 7.	Mária Terézia
	Komárom	1745. március 16.	Mária Terézia
	Jászkún terület	1746. március 19.	Mária Terézia
	Újvidék	1748. február 1.	Mária Terézia
60.	Zombor	1749. február 17.	Mária Terézia
	Kőrös	1752. április 24.	Mária Terézia
	Erzsébetváros	1758. november 28.	Mária Terézia
	Pozsega	1765. szeptember 1.	Mária Terézia
	Nagybecskerek	1769. június 6.	Mária Terézia
65.	Nagykikinda I.	1774. november 12.	Mária Terézia
	Szepesi városok	1778. június 5.	Mária Terézia
	Szabadka II.	1779. január 22.	Mária Terézia
	Pécs	1780. január 21.	Mária Terézia
	Károlyváros	1781. október 8.	II. József
70.	Temesvár	1781. december 21.	II. József
	Selmecebánya	1788. január 17.	II. József
	Pancsova	1794. február 5.	Ferenc
	Tizsáninnyi korona-kerület	1799. március 14.	Ferenc
	Versec	1804. január 27.	Ferenc
75.	Eszék	1809. március 24.	Ferenc
	Nagykikinda II.	1817. március 1.	Ferenc
	Arad II.	1834. április 12.	Ferenc
	Szeged II.	1837. augusztus 10.	V. Ferdinánd
	Hajdúkerület	1838. február 1.	V. Ferdinánd
80.	Sopron II.	1840. december 10.	V. Ferdinánd
	Debrecen IV.	1841. július 8.	V. Ferdinánd
	Kőszeg III.	1841. november 25.	V. Ferdinánd
	Szatmárnémeti II.	1842. december 1.	V. Ferdinánd
	Érsekújvár	1843. február 16.	V. Ferdinánd
85.	Gölnicbánya	1844. május 2.	V. Ferdinánd
	Győr II.	1844. július 4.	V. Ferdinánd
	Szabolca	1844. november 28.	V. Ferdinánd
	Székesfehérvár II.	1845. március 6.	V. Ferdinánd
	Szabadka III.	1845. március 27.	V. Ferdinánd
90.	Szentgyörgy II.	1845. március 27.	V. Ferdinánd
	Somorja	1845. április 16.	V. Ferdinánd
	Szepesi városok	1846. május 7.	V. Ferdinánd

NÉVMUTATÓ

	Lap		Lap
Alsó Zdenec	20	Nagybánya	13, 14, 25
Bakabánya	13, 25	Nagyróce	26
Bártfa	45	Nagyszeben	32
Bács	20	Nagyszombat	12
Bécsújhely	20	Nagyvárad	30
Bélabánya	26	Németi	21
Beregszász	28	Nyitra	31
Beszterce	32	Óbuda	17
Besztercebánya	22	Olaszi	13, 24
Brassó	27	Pankota	29
Breznóbánya	32	Pápa	34
Buda	22	Pécs	19, 21, 27
Buda-Felhévíz	47	Pest	19
Cseszte	24	Podolin	11
Csetnek	25	Poprád	13
Debrecen	16	Pozsony	42
Dévény	15	Püspöki	13
Duránd	13	Raguza	12, 20
Eperjes	44	Rozanyó	26
Esztergom	17, 22	Ruszkínóc	13
Felka	13	Sárospatak	33
Felsőbánya	25	Sátoraljaújhely	33
Fiume	11	Selmec(bánya)	17
Gara	28	Sepsiszentgyörgy	31
Gölnic	24, 26	Sopron	17
Gneznó	13	Strázsa	13
Grénic	31	Szatmár	33
Gyöngyös	34	Szabolca	24
Gyula	33	Szávasszentdemeter	13
Huszt	33	Szeged	29
Igal	15	Szék	16
Igló	26	Szepesbéla	13
Jászó	31	Szepeszombat	13
Jolsva	26	Szepesváralja	21
Kalocsa	20	Székesfehérvár	18
Kassa	38	Szikszó	33
Kaprina	20	Szond	11, 31
Kapronca	20	Sztenicsna	20
Kecskemét	13, 26	Tata	24
Késmárk	46	Terebes	14
Kisszeben	13	Telkibánya	19, 25
Kolozsvár	18, 41	Tokaj	15
Korpona	16	Tolna	48
Körmöc(bánya)	14, 23	Trau	42
Kőszeg	43	Trencsén	16
Lednic	46	Tura	16
Léva	20	Újbánya	10
Libetbánya	14, 26	Újlak	18
Lippa	15	Varasd	46
Liszka	13	Vác	11
Lőcse	23, 25	Vasvár	20
Lubló	13	Váradolaszi	30
Mosonmagyaróvár	20	Verőce	33
Makó	15	Vinica	33
Mateóc	13	Visegrád	21
Mártonvásár	33	Vízakna	19
Meggyes	31	Zágráb	18
Ménhárd	13	Zára	13
Miskolc	29	Zenta	47
Mitrovic	13	Zólyom	23
Munkács	12	Zsolna	24

Irodalom

(A jegyzetekben felsorolt műveken kívül.)

- A magyar királyság és társországainak városi címerai. 140 nevezetesebb város- és helység címere, valamint az országos-címerek és nemzeti színek gyűjteménye. Bécs. 1887. Schroll Antal és Társa. (Csak ábrák.)
- Aldásy Antal*: Címertan. A Magyar Történettudomány Kézikönyve. II. 6.
- Aldásy Antal*: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címeres levelei. I—VII. (1904, 1923, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941.)
- Bárczay Oszkár*: A heraldika kézikönyve. Bp. 1897.
- Cerographia Hungariae, seu notitia de insignibus et sigillis Regni Mariano-Apostolici, a quodam Sacerdote Societatis Jesu compendio data. Anno Salutis MDCCXXIV. Tyrnaviae. Typis Academicis per Leopoldum Berger.*
- Csánki*: A Magy. Kir. Orsz. Levéltár diplomatikai osztályában őrzött pecsétetek mutatója. 1889.
- Csoma József*: A magyar heraldika korszakai. Bp. 1913.
- Ewald, Wilhelm*: Siegelkunde. München u. Berlin. 1914. R. Oldenbourg.
- Gourdon de Genouillac, H.*: L'art héraldique, Paris. Maison Quantin. É. n. (1889).
- Gheusi, P. B.*: Le blason. MCMXXXIII. Chez Maurice Darantiere. (Paris).
- Hattyúffy Dezső*: A hazai vármegyék és városok címerai. Különnyomat az „Erdélyi Múzeum“ 1881-ik évfolyamából. Kolozsvár. 1881.
- Hauptmann, Felix*: Die Stadtwappen. Jahrbuch des k. k. heroldischen Gesellschaft Adler zu Wien. 1885.
- Hauptmann, Felix*: Siegelbilder und Wappenbilder bei Stadtwappen. Der Deutsche Herold. Berlin. 1885.
- Hauptmann, Felix*: Wappenkunde. München u. Berlin. 1914. R. Oldenbourg.
- Kumorovitz Bernát*: A magyar szfragisztika multja. Bp. 1938. Különnyomat a Szentpétery-Emlékkönyvből.
- Meyers Grosses Konversations Lexikon. Sechste Auflage. I—XX. 1902—1909.*
- Br. Nyáry Albert*: A heraldika vezérfonala. Bp. 1886.
- Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan. A Magyar Történettudomány Kézikönyve. II. 3.
- Tagányi Károly—Altenburger G.—Rumbold B.*: Magyarország címertára. Bp. 1880.
- Teske*: Zur Stadtwappenfrage. Der Deutsche Herold. Berlin. 1885.
- Varju Elemér*: Címeres könyvek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. (Második közlemény). Podhraczký József címerkönyvei. Turul 1902.

Gyakrabban használt rövidítések.

- Ald.** **Aldásy Antal:** A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címeres levelei I—VII. A rövidítés után jelzem a kötetszámot, az oklevél számát és a lapszámot.
- Cer.** **Cerographia Hungariae, seu notitia de insignibus et sigillis Regni Mariano-Apostolici, a quodam Sacerdote Societatis Jesu compendio data. Anno Salutis MDCCXXIV. Tyrnavisae. Typis Academicis per Leopoldum Berger.**
- DI.** **Az Országos Levéltár diplomatikai osztálya.**
- MV.** **Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monografiája. Borovszky Samu dr. szerkesztésében.**
- Tagányi** **Magyarország Címertára. Kiadja: Altenburger C. és Rumbold B. A szöveget írja: Tagányi Károly, Bp. 1880.**
- Varju** **Varju Elemér:** Címeres könyvek a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Turul, 1902.

A mellékeltten közölt pecsétek jegyzéke.

1. Újbánya. XIV. sz. (Gipsz) Pecsétnyomója M. Nemz. Múz.
2. Szond. 1464. Dl. 16071. Természetes színű viasz.
3. Nagyszombat. Nagypecsét. 1402. VIII. 23. Staatsarchiv. R. XVI.
4. Nagyszombat. Titkos pecsét. 1493. Dl. 20004. Vörös.
5. Nagybánya. 1481. (Gipsz a városi levéltárból.)
6. Szék. 1516. Dl. 29629. Természetes színű.
7. Trencsén. 1381. III. 21. Staatsarchiv. R. I. Zöld.
8. Selmec. 1275. Dl. 923.
9. Sopron. 1381. III. 21. Staatsarchiv. R. I. Zöld.
10. Újlak. 1362. Dl. 5124.
11. Újlak. 1431. Dl. 12365. Zöld.
12. Zágráb. 1381. III. 21. Staatsarchiv. R. I. Zöld.
13. Pest. 1381. III. 21. Staatsarchiv. R. I. Természetes színű.
14. Pest. 1492. III. 7. Staatsarchiv. R. XVI. Vörös.
15. Kaprina. 1510. Dl. 34430. Zöld.
16. Vasvár. 1434. VIII. 20. Staatsarchiv. R. XVI. Zöld.
17. Raguz. ? Staatsarchiv. B. 526.
18. Visegrád. 1381. III. 21. Staatsarchiv. R. I. Vörös.
19. Buda. 1492. III. 7. Staatsarchiv. R. XVI. Vörös.
20. Szepesi városok. 1429. (Gipsz.) M. Nemz. Múz. Márlássy It. Vörös.
21. Gölnic. 1497. Dl. 20617. Zöld.
22. Brassó. 1492. III. 1. Staatsarchiv. R. XVI.
23. Szepeni szász provincia. 1492. III. 6. Staatsarchiv. R. XVI. Vörös.
24. Szeged. 1474. Dl. 17556. Vörös.
25. Grénic. 1518. Dl. 23002. Zöld.
26. Meggyes. 1492. Staatsarchiv. R. XVI. Zöld.
27. Beszterce. 1492. IV. 29. Staatsarchiv. R. XVI. Zöld.
28. Beszterce. Kiscecsét. 1523. Dl. 23757. Vörös.
29. Szeben. 1323. Dl. 2165. Természetes színű.
30. Szeben. 1417. Dl. 10576. Természetes színű.
31. Vinica. 1450. Dl. 34399. Természetes színű.
32. Kassa. 1381. III. 21. Staatsarchiv. R. I. Zöld.
33. Pozsony. 1381. III. 21. Staatsarchiv. R. I. Zöld.
34. Eperjes. Kiscecsét. 1521. Dl. 32112. Vörös.
35. Bártfa. 1450. Dl. 14405. Zöld.

Über die Entwicklung der Wappen unserer Städte im Mittelalter.

Wenn jemand den Ursprung und den Entwicklungsgang der Wappen unserer Städte ergründen möchte, so könnte er ein wahres Ergebnis nur durch die Untersuchung des Mittelalters erwarten, da die Verleihung der Wappen für Städte in der Neuzeit, d. h. nach der Schlacht bei Mohács, besser gesagt nach dem Entstehen des souveränen Siebenbürgens sozusagen zu einer formellen Tätigkeit der königlichen Kanzlei geworden ist. Im Mittelalter hatte das Wappenerwerben noch viel mehr Beziehungen mit dem Leben. Bei unseren Forschungen haben wir beide grosse Gruppen der Quellen zur Wappenkunde benützt: die Siegel der Städte und die Wappenbriefe.

Im Mittelalter waren auch die ungarischen Städte bedeutende geistige, administrative, wirtschaftliche und strategische Mittelpunkte. Die ungarischen Könige waren um das Aufblühen der Städte besorgt und haben auch mit der Verleihung einer Autonomie das städtische Leben gehoben. Die Entwicklung des Privat- und Staatsrechtes entwickelte die Notwendigkeit des Siegels im städtischen Leben. Auch die angesiedelten Fremden, in erster Reihe die Deutschen haben daran mitgewirkt, welche — infolge ihrer glücklicheren Lage — einen Sinn für die Praxis ihrer mehr vorgeschrittenen Heimat mit sich brachten. Der Wappengebrauch des Rittertums im Mittelalter wirkte anspornend auf die Entwicklung der städtischen Siegel: der Gebrauch der gut erkennbaren Abbildungen wurde auch auf ihre Siegel ausgebreitet. Es ist allgemein bekannt, dass die Wappen ursprünglich Verteidigungswaffen waren, die nur Menschen tragen konnten. Nach mittelalterlicher Auffassung konnte aber eine juristische Person, z. B. eine Stadt keine konkreten Waffen (Schild, Helm usw.) gebrauchen. Darum sind die auf den städtischen Siegeln zuerst erscheinenden Abbildungen noch keine Wappen; man kann sie nur im weiteren Sinne für Wappenfiguren erklären.

Zu unseren städtischen Siegeln wurden meistens Formen aus unmittelbarer Anschauung benutzt. Auf den Siegeln finden wir zumeist die Figur des Schutzheiligen, weil der mittelalterliche Mensch durch den charakteristisch gestalteten Schutzheiligen diejenige Stadt erkannte, deren Schutzpatron der betreffende Heilige war. Ebenso finden wir auch religiöse Motive an einigen Siegeln (Kreuz, Moses'Kupferschlange, Osterlamm u. a.). Siebenundzwanzig von Hundert dieser Siegel aller ungarischen Städte des Mittelalters stellen uns die Gestalt eines Schutzheiligen, oder andere religiöse Motive vor. Ein oft erscheinendes Siegelbild ist der Mauerring, oder eine Gebäudeabbildung, die auf die Stadt hinweist, z. B. eine Kirche, ein Tor u. a. Neunzehn von Hundert unserer Wappensiegel stellen dies vor. Ausser diesen sind auch die einzelnen Elemente des ungarischen Staatswappens oft zu finden: der geteilte Schild, Doppelkreuz und Lilien der Anjous, eventuell alle beisamen. Diese kann man einigermassen als Patronatswappen betrachten. Man findet auf unseren Städtesiegeln auch Zeichen, die auf die einzelnen Beschäftigungen hinweisen (z. B. Hammer, Zange, Amboss, einige Bergbauwerkzeuge usw.). Andere sind wiederum in die Gruppe der sprechenden Siegel zu reihen; Wappen solcher Art sind allerdings seltener zu finden, als man aus der Kenntnis der wohlbekanntesten ungarischen naturalisierenden Richtung erwarten konnte. Und endlich sehen wir auf vielen Wappensiegeln einige allgemein-gebräuchliche heraldische Abbildungen, z. B. Adler, Löwe, Menschenhaupt, Strauschkopf, Pflanzen u. a.

Unsere städtischen Siegel — wie es festzustellen ist — sind schon

früh, seit dem XIII. Jahrhundert bekannt. Der überwiegende Teil von ihnen wurde nur auf Grund eines willkürlichen Entschlusses zum juristischen Symbol der Stadt. Im Laufe der Jahrhunderte haben die bedeutenderen Städte ihr Recht zum Wappen auch mit einem Wappenbriefe bewiesen. Die anderen haben die Abbildungen ihres ehemaligen Siegels zeitgemäss zum Wappen ausbildend in einen Schild gefasst und färbten es entsprechend der Bestrebung nach einer naturgetreuen Darstellungsweise. Dies hat der Gebrauch gerechtfertigt.

Schon seit der zweiten Hälfte des XIV. Jahrhunderts erscheinen auch die Wappenbriefe, als Zeichen der königlichen Gunst. Das Recht der Verleihung der Wappen wurde ja allmählich dem Könige vorbehalten, schon um dadurch der Verwirrung der Rechte zu entgehen. Von dieser Zeit an kann man von städtischen Wappen in engerem Sinne reden, seitdem auch die Verleihung der Farben zu beobachten ist. Im Verhältnis zu dem Auslande blieben bei uns ziemlich viele Wappenbriefe seit der Zeit der zweiten Hälfte der XIV. Jahrhunderts erhalten. Den ersten bekam die Stadt Kassa (Kaschau) von Ludwig dem Grossen; daran ist noch der französische Einfluss erkennbar. Dieselbe Stadt bekam auch von Sigismund, Ladislaus V. und Wladislaus II. neue Wappenbriefe; sie ist beinahe das Musterbeispiel dafür, wie sich die Wappenschilder der ungarischen Städte entwickelten. Kolozsvár (Klausenburg), die unter ungarischer Obermacht gewesene Trau, Varasd (Warasdin), Budafelhévíz und Zenta bekamen eigentlich ein Siegel und aus diesem entwickelte sich später auf der geschilderten Weise das endgültige Wappen. Aber Kassa, Pozsony (Pressburg), Kőszeg (Güns), Eperjes, Bártfa (Bartfeld), Késmárk und Lednic, also die Städte Oberungarns, bekamen heraldisch vollständige, einfache Schildwappen. Die der Abstammung nach deutsche Bürgerschaft dieser Städte beanspruchte das Wappen mehr, als die Ungarn in jener Zeit. Diese Einwohner waren im Geiste stark ungarisch gesinnt, was auch der Fall von Eperjes kennzeichnet: die Bürger haben die heraldischen Rosen des Wappens mit dem ungarischen Begriffe „eper“ (=Maulbeere) in Zusammenhang gebracht. Die Wappenbriefe wurden nach ungarischem Gebrauch ausgestellt; die an der Spitze der Urkunden gezeichneten Wappen hat man dem Geschmacke der Frühgotik und der italienischen Renaissance nach verfertigt.

Der grösste Teil also der ungarischen Städtewappen entwickelte sich im natürlichen Weise, da auf einer gewissen Stufe des langsamen Entwicklungsganges die entsprechenden Siegel willkürlich aufgenommen wurden und als es schon die allgemeine Meinung erlaubte, erschienen auch die ersten Wappenbriefe. Die prozentmässigen Vergleiche, die die Abbildungen der Wappen betreffen, beweisen, was sich für ein eigentümlich ungarischer Gebrauch bei den Wappen entwickelte. In erster Linie wirkte das Beispiel der Deutschen anregend auf die Entwicklung der ungarischen städtischen Wappen, doch alldies wurde vom Ungartum seinen eigenen Verhältnissen gemäss selbständig umgeändert und in den allgemeinen Entwicklungsgang der ungarischen Wapenkunde eingefügt.

Nach der Schlacht bei Mohács bis 1700 bekamen die türkenfreien westlichen und nördlichen Landesteile und Siebenbürgen ihre städtischen Wappen, im XVIII. und XIX. Jahrhundert aber haben die Städte des von Türken befreiten Gebietes ihre Wappen in zeitgemässer Ausführung erhalten.

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
BEVEZETÉS	3
I. RÉSZ: A városi pecsétek	9
a) <i>Védőszent</i>	10.
Újbánya, Podolin, Vác, Szond, Fiume, Munkács, Nagyszombat, Kísszeben, Strázsa, Olaszí, Szávaszentdemeter, Kecskemét, Poprád, Püspöki, Szepesbéla, Felka, Ruszkinóc, Szepeszsombát, Zára, Duránd, Gneznó, Mateóc, Nagybánya, Ménhárd, Lubló, Liszka, Libetbánya, Terebes, Körmóc, Dévény, Igal, Lippa, Tokaj, Makó, Szék, Trencsén, Debrecen, Korpona, Tura.	
b) <i>Vár, torony, templom</i>	17
Óbuda, Selmec, Sopron, szepesi szászok, Esztergom, Kolozsvár, Újlak, Zágráb, Székesfehérvár, Pest, Telkibánya, Pécs, Vízakna, Bécsújhely, Sztenicsna, Bács, Kalocsa, Kaprina, Léva, Kapronca, Vasvár, Alsó-Zdenc, Raguzza, Mosonmagyaróvár, Németi, Visegrád, Pécs, Szepesváralja.	
c) <i>Országcímer</i>	21
Esztergom, Buda, Besztercebánya, Körmöcbánya, Lőcse, Zólyom, Zsolna, Csészte, Szakolca, Tata, Gölnic, Olaszí.	
d) <i>Foglalkozásra utaló jelek</i>	25
Csetnek, Lőcse, Bakabánya, Telkibánya, Nagybánya, Felsőbánya, Bélabánya, Rozsnyó, Igló, Libetbánya, Gölnic, Jolsva, Nagyróce.	
e) <i>Beszélő pecsétek</i>	26
Kecskemét, Rozsnyó, Pécs, Brassó.	
f) <i>Általános heraldikai jelek</i>	28
Beregszász, Gara, Pankota, Szeged, Miskolc, Várad, Váradolaszi, Sepsiszentgyörgy, Grénic, Jászó, Meggyes, Nyitra, Szond, Beszterce, Nagyszében, Szikszó, Mártonvásár, Vinica, Sátoraljaújhely, Huszt, Gyula, Szatmár, Sárospatak, Pápa, Gyöngyös.	
II. RÉSZ: A városi armálisok	37
Kassa	38
Kolozsvár	41
Trau	42
Pozsony	42
Kőszeg	43
Eperjes	44
Bártfa	45

	Lap
Késmárk	46
Varasd	46
Lednic	46
Buda-Felhéviz	47
Zenta	47
BEFEJEZÉS	48
FÜGGELÉK: A magyar városi armálisok	54
Névmutató	56
Irodalom	57
Gyakrabban használt rövidítések	58
A mellékeltlen közölt pecsétek jegyzéke	59
Über die Entwicklung der Wappen unserer Städte im Mittelalter	61
Tartalomjegyzék	63

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

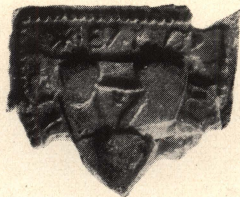
27

28

29

30

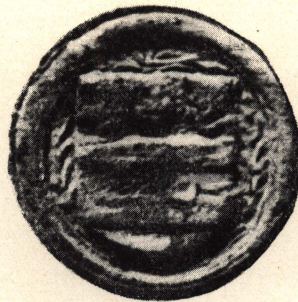
31

32

33

34

35

PALAESTRA CALASANCTIANA

A piaristák doktori értekezései az 1932. évtől.

1. *Jeney János*: Garay János. Bp. 1932.
2. *Szimon Béla*: Kisfaludy Sándor írói köre. Bp. 1932.
3. *Gulyás János*: A podolini piarista kollégium története (1642—1710). Bp. 1933.
4. *Nyers Lajos*: A nádor bírói és oklevéladói működése a XIV. században. (1307—1386). Kecskemét, 1934.
5. *Klímes Péter*: Bécs és a magyar humanizmus. Bp. 1934.
6. *Magyar István*: Szana Tamás. Bp. 1934.
7. *Tiborc Lajos*: Andor József (Cyprián). Bp. 1934.
8. *Ongrádi József*: A piaristák irodalomtörténeti munkássága. Bp. 1935.
9. *Iván János*: A földbirtokreform és társadalmunk 1890-től 1914-ig. Bp. 1935.
10. *Dallos István*: Vasvár környékének felszíni formái. Bp. 1935.
11. *Mikos József*: A fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele mint magyar nyelvemlék. Bp. 1936.
12. *Bojt Lajos*: A fehérvári örkanonokság (custodiatus) gazdálkodásának története a XVII. század végétől 1833-ig. Bp. 1935.
13. *László Mihály*: Mernye és környékének geológiája. Bp. 1936.
14. *Papp László*: A hiteles helyek története és működése az újkorban. Bp. 1936.
15. *Gajtkó István*: A XVII. század katolikus imádságirodalma. Bp. 1936.
16. *Fekete Antal*: Gróf Széchenyi István vallásossága. Bp. 1936.
17. *Zsidi János*: Fejér György. Bp. 1936.
18. *Botár Csaba Imre*: A hazai Aspidiotus-fajok (Diaspidinae) elő- és középbelének bonctana. Bp. 1937.
19. *Gerecsér István*: A filozófus Pázmány. Bp. 1937.
20. *Gál István*: A kalocsai piarista kollégium története (1765—1860). Bp. 1938.
21. *Simon Sándor*: Clemens Alexandrinus és a mysteriumok. Bp. 1938.
22. *Kolos István*: Gróf Mailáth János. Pécs, 1938.
23. *Dr. Gerecsér István*: A szerzetesség dogmatikai értelme. Bp. 1938.
24. *Magyar László*: A német munkásirodalom története. Bp. 1938.
25. *Kender József*: A Szent Lukács-fürdő tavának limno-biológiai vizsgálata. Bp. 1939.
26. *Gulyás István*: A XVII. század katolikus aszkétikus irodalma. Bp. 1939.
27. *Wittmann Adám*: De discretionem spirituum apud Dionysium Cartusianum. Debrecen, 1939.
28. *Ákos István*: Veszprém városának és környékének növényföldrajza. Bp. 1939.
29. *Előd István*: Alkatlélektani kérdések és a katolikus erkölcstan. Pécs, 1939.
30. *Hegyi Ferenc*: Pálóczi Horváth Adám. Debrecen, 1939.
31. *Maiklári Lajos*: Morfofenetikai vizsgálatok a magyarországi baritokon. Szeged, 1940.
32. *Bakonyi János*: Márkó telepítése és nyelvjárása. Bp. 1940.
33. *Török Jenő*: A katolikus autonómia-mozgalom 1848—1871. Bp. 1941.
34. *Horváth Ambrus*: Koppi Károly működése. Szeged, 1940.
35. *Nagy Ernő*: Werbóczy és a felvilágosodás. Szeged, 1941.
36. *Szász István*: Salarium iustum. Kolozsvár, 1941.
37. *Somogyi Zoltán*: A középkori Magyarország szegényügye. Bp. 1941.
38. *Galambos László*: A szentírási eredetű személynevek a Váradi Registrumban. Bp. 1942.
39. *Darvasy Mihály*: Középkori városaink címereinek eredete és fejlődése. Bp. 1942.

K A P H A T Ó K A K A L A Z A N T I N U M B A N
Budapest, IV., Váci-utca 33. — Piaristák